

**“ОЮУ ТОЛГОЙН ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТЫН ГЭРЭЭ”, “ХУВЬ НИЙЛҮҮЛЭГЧДИЙН ГЭРЭЭ”
БОЛОН ТЕХНИК ЭДИЙН ЗАСГИЙН ҮНДЭСЛЭЛИЙН ТАЛААРХИ ӨДӨР ТУТМЫН
СОНИНУУДЫН НИЙТЛЭЛ, МЭДЭЭЛЭЛД ХИЙСЭН КОНТЕНТ АНАЛИЗ
(2009.07-2010.04)**

*Ч.Базар (PhD), Б.Ариунжаргал, С.Дорждагва, О.Нарантуяа, Б.Мөнхцэцэг,
Ө.Мөнхтунгалаа, Д.Мягмарцэрэн, Н.Түвшинтөгс*

Судалгааны зорилго:

Энэхүү судалгааны зорилго нь “Оюу толгойн хөрөнгө оруулалтын гэрээ”-г УИХ-аар соёрхон батлахын өмнөхөн буюу УИХ-ын 57, 40 дүгээр тогтоолын хүрээнд Засгийн газрын ажилласан байдал, улмаар УИХ-аас гэрээг соёрхон батлах явц болон түүний дараах үе, тус гэрээний ТЭЗҮ-ийг Засгийн газар болон Хөрөнгө оруулагч тал үзэглэхийн өмнөх, дараах үеийн цаг хугацаанд энэхүү үйл явцын талаархи бодлого, шийдвэр гаргагчид болон олон нийтийн санаа бодол ямар байсныг тандах, үүний үр дүнд ашигт малтмалыг эдийн засгийн эргэлтэнд оруулах төрийн бодлого, шийдвэрт тус дэм үзүүлэхэд оршино. Бодлого шийдвэр гаргагчид гэдэгт УИХ, Засгийн газрын гишүүд, түүний харьяа төрийн байгууллагын төлөөлөл хамрагдах бол олон нийт гэдэгт иргэн, ИНБ, эрдэмтэн судлаачид, хөндлөнгийн шинжээчид, хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл, олон улсын байгууллагын төлөөллийг хамруулан ойлгоно. Төлөөллүүдийн санаа бодлыг тандахдаа өдөр тутмын сонины нийтлэл мэдээлэлд тулгуурласан болно. Судалгааны зорилго нь Гэрээ болон ТЭЗҮ-ийн ямар асуудлууд дээр төлөөллүүд шүүмжлэл өрнүүлж, түүнийг сайжруулах талаар ямар санал зөвлөмж гаргаж байгааг нэгтгэхэд чиглэгдсэн болно. “Оюу толгойн хөрөнгө оруулалтын гэрээ” нь хүчин төгөлдөр болсон нөхцөл, цаг хугацааны хувьд олон, олон шүүмж, зөвлөмжийг дагуулсан боловч цаашид Монгол улсын хуулиар стратегийн хэмээн жагсаагдсан ордуудыг эдийн засгийн эргэлтэнд оруулахад бодлого, шийдвэр гаргагчдад тус хүргэхүйц мэдээлэл агуулж байгаараа энэхүү судалгаа нь ач холбогдолтой юм.

Судалгааны арга зүй:

Судалгаанд өдөр тутмын хэвлэл “Ардын эрх”, “Зууны мэдээ”, “Монголын мэдээ”, “Нийгмийн толь”, “Өдрийн сонин”, “Үнэн”, “Үндэсний шуудан”, “Өнөөдөр” зэрэг нийт 8 сонинг сонгон авч, эдгээр хэвлэлийн 2009 оны 7 дугаар сараас 2010 оны 05 хүртэлх дугаарын “Оюу толгойн хөрөнгө оруулалтын гэрээ”, “Хувь нийлүүлэгчдийн гэрээ”, “Техник эдийн засгийн үзүүлэлт” - тэй холбоотой нийтлэл, мэдээллийг түүвэрлэв.

Судалгааг хэвлэлийн нийтлэлийн агуулгын задлан шинжлэл буюу контент анализын аргаар хийлээ. Задлан шинжилгээ хийхдээ тухай нийтлэлийн үнэн худал, эерэг сөрөг агуулгыг тодорхойлох бус судалгааны удирдамжид заасны дагуу “шүүмжилсэн асуудал, үндэслэл, дэвшүүлсэн санал, зөвлөмж” зэргийг тоон мэдээллээр гаргаж нэгтгэсэн болно. Судалгааны үр дүнд олж авсан мэдээлэлд тулгуурлан төлөөллүүдийн зарим санал зөвлөмжийг тэр чигээр нь тусгаж, давтагдсан асуудлууд дээр дүгнэлт хийхдээ өмнө нь Судалгааны төвийн судлаачдын 2009 онд Оюу толгойн гэрээний төсөлд анализ хийсэн багц судалгаануудыг ашигласан болно.

Судалгааг УИХ-ын Тамгын газрын Судалгааны төвийн 8 судлаач 2 сарын хугацаанд хийж гүйцэтгэв. Үүнд:

1. Б.Ариунжаргал – “Үндэсний шуудан”
2. Ч.Базар - “Өнөөдөр” сонин
3. С.Дагвадорж – “Монголын мэдээ” сонин
4. О.Нарантуяа – “Ардын эрх” сонин

5. Б.Мөнхцэцэг – “Өдрийн сонин” сонин
6. Ө.Мөнхтунгалаг – “Нийгмийн толь” сонин
7. Д.Мягмарцэрэн – “Зууны мэдээ” сонин
8. Н.Түвшинтөгс – “Үнэн” сонины нийтлэл, мэдээлэлд задлан шинжилгээ хийсэн бөгөөд нэгдсэн дүнг референт- шинжээч Ч.Базар боловсруулав.

Нэг. Сонины нийтлэл, мэдээлэлд тусгагдсан асуудлууд

Энэхүү судалгаагаар “Оюу толгойн хөрөнгө оруулалтын гэрээ”-нд тусгагдсан Монгол улсын эзэмших хувь хэмжээ, хөрөнгө оруулагч талын ордыг эзэмших хугацаа, Монгол улсад төлөх татвар, гэнэтийн ашгийн татварыг тэглэсэн байдал, орд газар эзэмших орчны дэд бүтэц, байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөлөл тэр дундаа ус ашиглалтын хугацаа, Монголын талын ажиллах хүчин, тэдгээрийн баталгаа, гэрээнд хяналт тавих зэрэг асуудлуудад хэвлэлийн нийтлэл мэдээллийн агуулга төвлөрсөн нь ажиглагдлаа. Дээрхи асуудлаар судалгаанд хамрагдсан хугацаанд бүх сонинд 625 материал нийтлэгдсэнээс шүүмжлэлт байр суурьтай 460 нийтлэл байгаа нь нийт мэдээллийн 73.6 %-ийг эзэлж байна. Үүнд:

а/. “Ардын эрх” сонинд нийт 62 нийтлэл мэдээлэл, үүнээс шүүмжлэлт 25

б/. “Зууны мэдээ” сонинд нийт 145 нийтлэл, мэдээлэл, үүнээс шүүмжлэлт 123

в/. “Монголын мэдээ” сонинд нийт 74 нийтлэл, мэдээлэл, үүнээс шүүмжлэл 74

г/. “Нийгмийн толь” сонинд нийт 54 нийтлэл, мэдээлэл, үүнээс шүүмжлэлт 35

д/. Өдрийн сонинд нийт 88 нийтлэл, мэдээлэл, үүнээс шүүмжлэлт 70

е/. “Үнэн” сонинд нийт 60 нийтлэл, мэдээлэл, үүнээс шүүмжлэлт 47

ё/. “Үндэсний шуудан” сонинд нийт 102 нийтлэл, мэдээлэл, үүнээс шүүмжлэлт 67

ж/. “Өнөөдөр” сонинд нийт 40 нийтлэл, мэдээлэл, үүнээс шүүмжлэлт 19 материал тус тус нийтлэгджээ.

Хоёр. Шүүмжлэгдсэн асуудлууд

2.1. Монгол улсын төрийн эзэмшлийн хувь

Гэрээнд тусгагдсан байдал: Гэрээний 1.6-д “Төр нь хөрөнгө оруулагчийн энгийн хувьцааны 34 /гучин дөрөв/ хувийг өмчлөх ба энэхүү Гэрээний хугацааг Гэрээний 15.11-д заасны дагуу сунгасан бол ийнхүү сунгаснаас хойш 1 /нэг/ жилийн дотор Хувь нийлүүлэгчдийн гэрээгээр харилцан тохиролцсон нөхцөлөөр Хөрөнгө оруулагчийн энгийн хувьцааны 16 /арван зургаа/ хувийг нэмж өмчлөх сонголт хийх эрхтэй. Энэхүү гэрээний 1.6 дахь заалт нь Хөрөнгө оруулагчийн хувьцаанаас Төрд хувьцаа нэмж гарган өмчлүүлэх, эсхүл шилжүүлэх талаар хуулийн болон УИХ-ын тогтоолын дагуу үүсч болох бүх үүргийг хангаж байгааг Засгийн газар баталгаажуулав.” гэжээ.

2.1. Монгол улсын төрийн эзэмшлийн хувь (34) бага байна гэж

а/. “Ардын эрх” сонинд 4

б/. “Зууны мэдээ” сонинд 18

в/. “Монголын мэдээ” сонинд 21

г/. “Нийгмийн толь” сонинд 4

д/. “Өдрийн сонин” сонинд 12

е/. “Үнэн” сонинд 6

ё/. “Үндэсний шуудан” сонинд 4

ж/. “Өнөөдөр” сонинд 2 нийт 71 материал нийтлэгдэж, эдгээр нь нийт мэдээллийн 15.43 %-ийг эзэлж байна.

2.1.1. Шүүмжилсэн гол асуудал:

- МАХН-ын “Уламжлал, шинэчлэл, шударга ёс жигүүр”-ийн ил захидалд “Гэрээний төсөлд төр энгийн хувьцааны 34 хувийг эзэмшиж, 9 хүний бүрэлдэхүүнтэй ТУЗ-д 3 хүний төлөөлөлтэй оролцохоор байгаа нь 30 жилийн турш ард түмний өмчийг гадагш гаргах нь”;
- УИХ-ын гишүүн Х.Жекей “УИХ-ын тогтоолын 1-р заалтад Монголын эзэмших хувийг 34%-иас эхэлж тогтоосугай гэсэн байна. Хуульд 34% хүртэл гэсэн заалт бий. Энэ нь хууль зөрчсөн байна”;
- Эдийн засагч Д.Жаргалсайхан “Төрийг том байлгаж, улс оронд байгаа бүх хөрөнгийг төр эзэмших гэсэн хандлага сүүлийн жилүүдэд хүчтэй болж байна”;
- Д.Болд “Ийм хууль дэлхийн аль ч улс оронд байдаггүй. Төрийн оролцоо 34% байна гэдэг бол өндөр хувь”;
- “Өнөөдөр” сонин “Төр 34 хүртэл хувийг эзэмшиж болно” гэсэн Ашигт малтмалын хуульд байдаг заалтыг хэдэн жил мөрдсөн. Гэтэл 34 гэсэн тоог эхлэх цэг болгоод цааш нь 50 хувь болго гэсэн хууль дээгүүр алхсан гэрээ хийх үүргийг УИХ нь Засгийн газартаа өглөө”.
- Үндэсний хөгжил, шинэтгэлийн хорооны дарга Ч.Хашчулуун “Уул уурхайн оронд тухайн улс өндөр хувь эзэмшээд байх нь оновчтой бодлого бус. Тэр хэмжээгээр хөрөнгө оруулалтын эрсдэл, зардлыг даах ёстой болдог. Ирээдүйд дэлхийн зах зээл дээр эзсийн үнийн өсөлт бууралт бий болж болзошгүй. Ийм тохиолдолд манайх хэтэрхий өндөр хувь эзэмшвэл тэр чинээгээр эдийн засаг савлана. Тэгэхээр эрсдлийг аль болох хөрөнгө оруулагчдад ногдуулаад улс өөрөө баталгаатай хэсгээ авах”

Шүүмжлэлийн гол агуулга нь Монголын төрийн эзэмших хувь бага гэдэг дээр төвлөрч байгаа ч нөгөө талд зарим эрдэмтэн, судлаач төр 34 хувийг эзэмшиж байгаа нь өндөр хувь, тэр хэмжээгээр эрсдэл зардлыг даах болдог, төр бүх хөрөнгийг эзэмших гэсэн хандлага сүүлийн жилүүдэд хүчтэй байна гэж нөгөө талаас нь дүгнэн хэлжээ.

2.1.2. Гаргасан санал, зөвлөмж

а/. Төрийн эзэмшлийн хувийг нэмэгдүүлэх

- УИХ-ын нэр бүхий гишүүд “Эзэмших хувийг 50 ба түүнээс дээш болгох”;
- 34%-ийг үнэ төлбөргүйгээр шууд эзэмших;
- УИХ-ын гишүүн Ш.Сайхансамбуу “Эрдэнэт үйлдвэрийн жишгээр 49:51 гэсэн харьцаагаар эзэмших хувийг тогтоох”;
- Ж.Бямбаа “Төр нөөцийн эзний хувьд 4 тэрбум ам.доллараар үнэлэн хөрөнгө оруулалт хэмээн тооцож, 51%-ийг шууд эзэмших”;

б/. Үндэсний корпораци байгуулж, өөрсдөө эзэмших

- МАХН-ын “Уламжлал шинэчлэл, ардчилал, шударга ёс жигүүр”-ийн гаргасан ил захидалд “Үндсэн хуульд заасны дагуу төр, ард түмний өмч болсон Оюутолгойн нөөцдөө тулгуурлаж Монголын ард түмний Үндэсний корпорацийг яаралтай байгуулах”;
- МУИС-ийн багш, Др.С.Авирмэд “Монголын компаниуд, эрдэмтэд инженерүүд нийлж корпораци байгуулья. Бидэнд 205 тэрбум төгрөг л хэрэгтэй. Засгийн газар орцоо барьцаалж мөнгө босговол бидэнд боловсон хүчин байна, тоног төхөөрөмжийг нь худалдаад авчихна”;

УИХ-ын Тамгын газрын Судалгааны төвийн хийсэн судалгаанд: 30 жил болоод гэрээ сунгагдана. 31 дэх жилээс 16%-ийг нэмж өмчлөх эрхтэй гэж заасан нь Монголын талын эзэмшлийг анхны хөрөнгө оруулалтаа нөхсөний дараа 50% болгох тухай заасантай авцалдахгүй байна. ОХУ-д мөрдөгдөж байгаа концессийн гэрээгээр, хөрөнгө оруулагч нь 25-30 хувийг 5 жилд, 50 хувийг 15 жилд, 70-100 хувийг 20 жилд тус тус төрийн эзэмшилд шилжүүлдэг. Тийм учраас, энэ жишгээр, дурдсан 50 хувийг 15 жилд багтаан төрийн эзэмшилд шилжүүлэх нь зүйтэй.

Эх сурвалж: Н.Түвшинтөгс, Г.Чулуун “Оюу толгойн ордыг ашиглах гэрээний төслийн талаархи судлаачдын шүүмж, зарим харьцуулалт”. 2009 он

2.2. Гэрээний хэлбэрийг өөрчлөх

Гэрээнд тусгагдсан байдал: Энэхүү гэрээний зорилгод хөрөнгө оруулагчийн татварын болон үйл ажиллагааны орчинг тодорхой хугацаанд тогтвортой байлгах...зэргээс үзэхэд тогтвортой байдлын хэлбэрээр хийжээ.

2.2.1. Гаргасан санал зөвлөмж:

а/ Хөрөнгө оруулагчтай гэрээг Тогтвортой байдлын хэлбэрээр бус бүтээгдэхүүн хуваах зарчмаар хийх.

- Доктор, профессор Г.Пүрэвбаатар “Тус ордод эхний 10 жилд (2010-2019) Монгол улсын тал 65-70, хөрөнгө оруулагч 35-30 хувиар тус тус бүтээгдэхүүн хуваахаар тохиролцож хийх. Эхний хөрөнгө оруулалтыг нөхсөний дараа өргөтгөж болох ба техник, технологийн шинэчлэл хийхэд шаардлагатай хөрөнгө оруулалтын 51-75 хувийг Монголын тал, 49-25 хувийг хөрөнгө оруулагч тал гаргах зарчмаар Оюутолгойн ордод хөрөнгө оруулалтын гэрээ хийх”;
- Эдийн засагч Д.Жаргалсайхан “Хөрөнгө оруулагч тал хөрөнгөө оруулаад, эрсдлээ өөрсдөө хүлээх, орлогынхоо дийлэнхи хэсгийг Монгол улсад өгөх зарчмаар ажиллахын тулд гэрээг Бүтээгдэхүүн хуваах замаар хийж, олборлох бүтээгдэхүүний 70 хувийг Монгол улс авах;

в/ Концессын гэрээ хийх.

- Монголын уул уурхайн инженерүүдийн холбооны тэргүүн, Др. Ч.Владимир “Олон улсын практикт төрийн өмч болох ашигт малтмалыг эзэмших, ашиглах, захиран зарцуулах гэрээний эрх зүйн хэлбэр болох концессын гэрээ хийх”-ийг санал болгожээ.

УИХ-ын Тамгын газрын Судалгааны төвийн судалгаанд “Тогтвортой байдлын гэрээ нь үндсэндээ, хэрэв илүү таатай байхаар өөрчлөөгүй л бол, татварын хувийг тухайн гэрээнд гарын үсэг зурах үеийн төвшинд тогтоон царцаах болно гэсэн хөрөнгө оруулалтын талаар энгийн үгээр илэрхийлэгдсэн байж болно. Гэтэл компаниуд нь тогтвортой байдлын гэрээг илүү өргөн хүрээнд тодруулбал, бодит болон хүлээгдэж буй эрсдлүүдийг хянах, улмаар Засгийн газрын зүгээс үзүүлж болох аливаа нөлөөллөөс хамгаалах зорилгоор хэрэглэн,

төслөө улс орны үйлчилж буй хуулийн хүрээнээс ангид авч үзэхийг чармайдаг. Тогтвортой байдлын гэрээнд дараах заалтуудыг нэмж оруулах нь компаниудын дунд нийтлэг байдаг. Үүнд:

- Татвараас чөлөөлөх хугацааг нь сунгах
- Татварын хувь хэмжээг бууруулах
- Импортын татвараас чөлөөлөх хугацааг сунгах
- Одоо хийгдэж буй гэрээнд ирээдүйд хэрэгжүүлэх төслүүдийг хамруулах
- Усны эрх болон байгаль орчинтой холбоотой асуудлууд зэрэг өөр төслийн параметруудийг баталгаажуулах
- Гол нөлөөлөх хүчин зүйлсийн хугацааг өөрчлөх
- Бусад хуулиудын үйлчлэх хүрээг хязгаарлах
- Мөрдөгдөж буй хуулиар олгогдоогүй эрхийг баталгаажуулах
- Ерөнхийдөө, тухайн төслийг одоогийн үйлчилж буй хууль эрх зүйн хүрээнээс салангид авч үзэх зэрэг болно.

Уул уурхайн компаниуд нь хувь эзэмшигчид, төслийг санхүүжүүлэгч банк, санхүүгийн байгууллага зэрэг олон субъект, гадаад хүчин зүйлийн дарамтад ажилладаг бөгөөд тэдгээр нь мөн бодит болон болзошгүй эрсдлүүдээ боломжит бага хэмжээнд байлгахыг зорьдог гэдгийг анхаарах нь зүйтэй. Энэ зорилгоор компаниуд нь, ялангуяа Монгол шиг хуулиараа зөвшөөрөгдсөн оронд, аль болох тогтвортой байдлын гэрээ байгуулахыг зорьдог. Тогтвортой байдлын гэрээ нь хөрөнгө оруулагчдын хүлээж байгаагүй тийм явдлаас ч зарим тохиолдолд хамгаалж чаддаг тул уул уурхайн компаниуд нь уг гэрээг байгуулахыг ихэд хүсэмжилдэг байна. Хэрэв илүү таатай хууль батлагдвал тогтвортой байдлын гэрээгээ орхин ердийн татварын системд захирагдах тухай заалтыг ихэнхи тогтвортой байдлын гэрээнд оруулдаг” гэжээ. **Эх сурвалж: Ч.Базар, С.Дорждагва “Ашигт малтмалын орд ашиглах хөрөнгө оруулалтын гэрээний талаархи харьцуулсан судалгаа, бусад орны туршлага”. 2009 он**

2.3. Хувьцааг арилжаалах тухайд

Гэрээнд тусгагдсан байдал: Гэрээний 1.8-д ... хөрөнгө оруулагчийн нийт энгийн хувьцааны 34 /гучин дөрөв/ хувьтай тэнцэх энгийн хувьцааг Хувь нийлүүлэгчдийн гэрээний дагуу шинээр гарган Төрд шилжүүлснээр Хөрөнгө оруулагч нь Ашигт малтмалын тухай хуулийн 5.5.5-д заасны дагуу Хөрөнгө оруулагчийн хүлээх бүх үүргийг хангаж байгааг зөвшөөрч байна”

2.3.1. Гаргасан санал, зөвлөмж:

- Монголын хөрөнгийн биржийн гүйцэтгэх захирал, Др. Р.Содхүү “Гэрээний 1.8, 15.2.3 гэсэн заалтад Монголын талын эзэмших хувийн 10-ыг нь арилжаалах мэтээр оруулчихсан байгааг Ашигт малтмалын тухай хуулийн 5.5.6 дахь заалт буюу “ашигт малтмалын ордыг ашиглаж байгаа компани нийт хувьцааныхаа 10 хувийг Монголын хөрөнгийн биржээр арилжаалах” гэсэн заалт энэ гэрээгээр хэрэгжих ёстой. Энэ нь Засгийн газрын эзэмших хувиас ангид байх ёстой гэдгийг Гэрээгээр өөрчилж өгвөл Монголын ард түмэн хэдэн арван жилээр энэ ордоос хувь хүртэнэ”;
- Үнэт цаасны арилжаа эрхлэгчдийн холбооны гүйцэтгэх захирал Л.Цэвээнравдан “Монголчууд Канадад бүртгэлтэй Айвенхоу Майнз Инк компанийн хувьцаанаас

бусад хөрөнгийн биржээр дамжуулан худалдан авах, эсвэл цаашдаа МХБ-д давхар листингээр бүртгүүлэх ажлыг зохион байгуулан ард олон нийтээрээ хувьцааг нь худалдан авах. Эсвэл Айвенхоу Майнз Инк компанийг Монголын хөрөнгийн биржид давхар бүртгэлтэй болгох;

- МАХН-ын “Уламжлал шинэчлэл, ардчилал, шударга ёс жигүүр”-ийн ил захидалд “Киргизийн Засгийн газар 740 тн алтны нөөцтэй Кумторын ордыг эзэмших гэрээг 2003 оноос 6 жил үргэлжилсэн хэлэлцээрийн үр дүнд Канадын “Камеко” компанитай хамтран ажиллах гэрээ хийж, Киргизийн Засгийн газар “Камеко” компанитай Торонтогийн бирж дээрх хувьцааны 33 хувийг эзэмшихээр болсон нь энэ хувьцааны өнөөгийн зах зээлийн үнэлгээ 1.5 тэрбум ам.доллартай тэнцэж, үүнээс 15 хувийг нь үнэгүй эзэмшихээр тохиролцож чадсан. Манайд ийм замаар хийх боломж бий”.

2.4. Хөрөнгө оруулалтын гэрээний хугацаа

Гэрээнд тусгагдсан байдал: Гэрээний 3.1-д Хөрөнгө оруулагч нь ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл тус бүрийг олгосноос хойш эхний ээлжинд 30 /гуч/ жилийн хугацаагаар эзэмшиж, уг хугацааг Ашигт малтмалын тухай хуулийн 27.17, 28.1-д заасны дагуу 2 /хоёр/ удаа тус бүр 20 /хорин/ жилийн хугацаагаар сунгуулах эрхтэй”

Гэрээний хугацааг 30 жил гэж хатуу заасан нь буруу буюу хэтэрхий урт гэж

- а/. “Ардын эрх” сонинд нийт 4
- б/. “Зууны мэдээ” сонинд 10
- в/. “Монголын мэдээ” сонинд 9
- г/. “Нийгмийн толь” сонинд 3
- е/. “Үнэн” сонинд 1 /эх сурвалж ИНБ/
- ё/. “Үндэсний шуудан” сонинд 4

ж/. “Өнөөдөр” сонинд 1 нийт 41 материал нийтлэгдэж, эдгээр нь нийт мэдээллийн 8.9 %-ийг эзэлж байна.

тус тус нийтлэгджээ.

2.4.1. Шүүмжилсэн гол асуудал:

- Т.Балжинням “Гэрээг 30 жилээр хийх нь маш их эрсдэлтэй. Эрдэнэт үйлдвэрийн Засгийн газрын хоорондын гэрээг 5 жилээр хийдэг жишгийг ашиглах хэрэгтэй”;
- МУ-ын Ерөнхийлөгч асан Н.Энхбаяр “Гэрээг 30 жилийн хугацаатай хийж, 20, 20 жилээр сунгасаар байгаад 70 жилийн гэрээ болчихож байна. Уг нь 15 жилийн гэрээ хангалттай, үүнийг засах хэрэгтэй”;
- УИХ-ын гишүүн Ц.Нямдорж “Гэрээний хугацааг 15 жил болговол Монголд хөрөнгө оруулагч олдохгүй”;
- УИХ-ын гишүүн З.Энхболд “Гэрээний хугацааг 15 жилээр хийе гэж Эдийн засгийн байнгын хорооноос чиг өгсөн. Парламент алдаа гарлаа гэхэд бидний хойч үе засах боломж бололцоог гаргаж өгөх ёстой. Хэрэв 30 жилээр гэрээ хийвэл юу ч үгүй болсон хойно алдаагаа засъя гэх магадлал өндөр”

- Нийгмийн толь “1997 оны Ашигт малтмалын тухай хуульд 34 хувь, 30 жилийн хугацаа гэж байгаагүй. Ийм удаан хугацаагаар “айлд” үнэ төлбөргүй шахуу ашиглуулах гээд байна.

2.4.2. Гаргасан санал, зөвлөмж

- УИХ-ын гишүүн Ш.Сайхансамбуу “Гэрээ байгуулах хугацааг 15 жил болгож, 5, 5 жилээр үр дүнг нь тооцох”;
- Гэрээний хугацааг 15-20 орчим жил болгох;
- Нөөцийн тодорхой хувийг ашигласны дараа гэрээг шинэчлэх;
- 30 жилийн хугацаатай байгуулахын оронд нөөцийн тодорхой хувийг ашигласны дараа гэрээг шинэчлэх;
- Ашигт малтмалын тухай хуулийн 5,24, 29, 47, 69-р зүйлийг өөрчлөх;

УИХ-ын Судалгааны төвийн судалгаанд: Хугацааны хувьд тухайн ордын хэмжээ, улс орны нөхцөл байдлаас шалтгаалан харилцан адилгүй байдаг. Олон улсын туршлагаас харахад хугацаа тийм ч чухал биш. Судлаачид, иргэний нийгмийн санал гагцхүү хугацааг чухал болгож байгаа гол нөхцөл байдал нь гэрээний хугацаанд Монгол улсын эзэмших хувь өсөх боломжгүй байгаад л төвлөрч байна. Иймд төслийн хугацаанд Монгол улс хугацаанаас хамаарахгүйгээр 15-20 жилийн дараа эзэмших хувиа өсгөх боломжтой байх нь хугацааг богино болгохоос илүү хэрэгцээ юм. Бусад нөхцөл байдлыг гэрээний хугацаанд тогтвортой байлгах хувилбараар оруулж болно. Магадгүй хугацаа урт байх тусмаа их хэмжээний хөрөнгө оруулалтыг дотооддоо урт хугацаанд тогтвортой байлгаж үр өгөөжийг нь илүү хүртэх боломжийг бий болгож болно. Өөрөөр хэлбэл, зөвхөн бүтээгдэхүүнээс ашиг хүртэх бус ажилчдын цалингаас эхлээд бусад дотоодод зарцуулагдах хөрөнгийг удаан хугацаанд тогтоон барих хэрэгтэй юм. **Эх сурвалж: Ч.Базар, С.Дорждагва “Ашигт малтмалын орд ашиглах хөрөнгө оруулалтын гэрээний талаархи харьцуулсан судалгаа, бусад орны туршлага”. 2009 он**

2.5. Зарим бүтээгдэхүүний үнийн өсөлтийн албан татварын хууль

Гэрээнд тусгагдсан байдал: “Гэрээний 2.1.8-д Зарим бүтээгдэхүүний үнийн өсөлтийн албан татварын тухай хуулийг хүчингүй болсонд тооцох тухай хуулийн дагуу 2011 оны 1-р сарын 1-ний өдрөөс эхлэн хүчингүй болох”

Гэнэтийн ашгийн 68 хувийн татварыг хүчингүй болгох нь Буруу гэж

- а/. “Ардын эрх” сонинд 3
- б/. “Зууны мэдээ” сонинд 16
- в/. “Монголын мэдээ” сонинд 8
- г/. “Нийгмийн толь” 3 сонинд
- д/. “Өдрийн сонин” 8 сонинд
- е/. “Үнэн” сонинд 3
- ё/. “Үндэсний шуудан” сонинд 3

ж/. “Өнөөдөр” сонинд 2 нийт 46 материал нийтлэгдэж, эдгээр нь нийт мэдээллийн 10.0 %-ийг эзэлж байна.

2.5.1. Шүүмжилсэн гол асуудал:

- МАХН-ын “Уламжлал шинэчлэл, ардчилал шударга ёс жигүүр “Энэ татварыг тэглэх нь бусад орны хамтарсан үйлдвэрүүдийг ялгаварлан гадуурхсан, зэсийн эцсийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх төрийн стратегийн бодлогоос татгалзсан, байгалийн баялгийг ямар ч боловсруулалтгүй гадагшаа зөөх болж байна.
- МАХН-ын “Уламжлал шинэчлэл, ардчилал шударга ёс жигүүрийнхний “Гэнэтийн ашгийн 68%-ийн татварыг тэглэх хувилбарыг гэрээний төсөлд оруулж ирсэн нь бусад орны хамтарсан үйлдвэрүүдийг ялгаварлан гадуурхсан” гэжээ.
- УИХ-ын гишүүн Д.Энхбат “68%-ийн татвараас чөлөөлснөөр 18 тэрбум ам.доллар алдаж, 36 жилд олох мөнгөө “татвараас чөлөөлөх” нэрээр алдаж байна.

2.5.2. Гаргасан санал, зөвлөмж:

- УИХ-ын гишүүн Р.Раш “68 %-ийн татварыг талаар нь буюу 3 4%-иар авъя”;
- Сэтгүүлч А.Баатархуяг “68%-ийн татварыг хөнгөлдөг юм гэхэд энэ татвараас орох ёстой мөнгөөр боловсруулах үйлдвэр барих ёстой гэдгийг хөрөнгө оруулагч талаас шаардах”;
- Хүчингүй болгохгүйгээр хувь хэмжээг нь бууруулах;
- Эдийн засагч Н.Дашзэвгэ “Гэнэтийн ашгийн татвар төлөх боломжгүй гэдгээ эдийн засгийн тооцоогоор харуулах”;
- УИХ-ын гишүүн С.Бямбацогт “Гэнэтийн ашгийн татвараа авч эх орондоо эцсийн бүтээгдэхүүн боловсруулах ёстой. Гэнэтийн ашгийн татвар нь ашигт малтмалын үнэ өндөр байхад ахиу, унасан үед бага гэх зэргээр уян хатан байх боломжтой”.

УИХ-ын Тамгын газрын Судалгааны төвийн судалгаанд: Нэг гэрээнд зориулж хүчин төгөлдөр үйлчилж байгаа хуулийг өөрчлөх нь шийдвэр гаргагчдыг элдэв төрлийн хардлага сэжигт өртүүлнэ. Гэнэтийн ашгийн албан татвар бол эцсийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх бодлого зорилтоос үүдэлтэй алхам байсан. Тийм учраас металлургийн үйлвэр байгуулах чиглэл рүү бид шахалт хийх ёстой. Гэрээнд зориулж хүчин төгөлдөр үйлчилж буй хуулийг үл хэрэгсэх, эсвэл өөрчлөх нь зохимжгүй юм. Зарим шинжээчид үүнийг “лобби” гэж нэрлэсэн. Энэ хуулийн зорилго нь эцсийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх зорилтыг дэмжихэд чиглэгдсэн бөгөөд энэхүү зорилтынхоо хүрээнд металлургийн үйлдвэр байгуулах заалт оруулж хуулинд хязгаарлалт хийх саналыг эрдэмтэд дэвшүүлж байна. **Эх сурвалж: Н.Түвшинтөгс, Г.Чулуун “Оюу толгойн ордыг ашиглах гэрээний төслийн талаархи судлаачдын шүүмж, зарим харьцуулалт**

2.5. Зарим бүтээгдэхүүний үнийн өсөлтийн албан татварын тухай хууль /Гэнэтийн ашгийн 68 хувийн татвар/-ыг хүчингүй болгох нь Зөв гэж

- а/. “Ардын эрх” сонинд 1
- б/. “Зууны мэдээ” сонинд 0
- в/. “Монголын мэдээ” сонинд 2
- г/. “Нийгмийн толь” 3 сонинд
- д/. “Өдрийн сонин” 3 сонинд
- е/. “Үнэн” сонинд 5

ё/. “Үндэсний шуудан” сонинд 3

ж/. “Өнөөдөр” сонинд 1 нийт 18 материал нийтлэгдэж, эдгээр нь нийт мэдээллийн 4.0 %-ийг эзэлж байна.

2.5.1. Шүүмжилсэн гол асуудал:

- ОУВС “Энэ татварын хэмжээ хэт өндөр. Монголд авч буй бусад татвартай хамтатган тооцвол тус улс уул уурхайн салбартаа дэлхийд хамгийн их татвар тогтоосон орон болж байна. Гэнэтийн ашгийн татвар нь хэсэгхэн хугацаанд ашгаа өгөөд цаг хугацаа өнгөрөх тутам ач холбогдолоо алддаг”
- Үндэсний хөгжил, шинэтгэлийн хорооны дарга Ч.Хашчулуун “Уул уурхайн компаниудын нэг нь ч 68%-ийн татварыг дэмжээгүй. Энэ татвар бий болсноор олон улсын зах зээлд тухайн салбарын нэр хүнд буурсан. Хэдийгээр төсвийн орлогыг нэмэгдүүлсэн ч тухайн салбарыг хөгжихөд саад болсон”.

2.5.2. Гаргасан санал, зөвлөмж

- Уг татвараар олж байсан орлогыг орлох өөр хэлбэрийн татвар, бусад эх үүсвэрийг бий болгох;
- УИХ-ын гишүүн Д.Ганхуяг “68%-ийн татварыг шаталсан нөөцийн татвар хэлбэрээр өөрчлөх боломж байна. Босгыг ч нэмэгдүүлж болно”;
- Ерөнхий сайд асан Д.Содном “68%-ийн татварыг 20-30% хүртэл багасгах боломжтой”;
- УИХ-ын гишүүн С.Бямбацогт “Энэ татварыг Монгол улсад ашигтай нөхцөлд тохиролцож гэрээг сайжруулах нь чухал” ;
- ОУВС “Судалгаанаас үзэхэд Гэнэтийн ашгийн татвар нь түүнийг хуульчилсан бараг бүх орон, төр засгийн урмыг хугалж байсан байдаг. Тиймээс хэсэг хугацааны дараа хүчингүй болгож байжээ. Иймд Гэнэтийн ашгийн татварыг үргэлжлүүлэн мөрдөж, гадаадын хөрөнгө оруулалтыг татахад тааламжгүй нөхцөл байдлыг хэвээр үлдээх нь МУ-ын эдийн засгийн шинэчлэл хөгжлийг олон жилээр хойш татаж болзошгүй”;
- Үндэсний хөгжил, шинэтгэлийн хорооны дарга Ч.Хашчулуун “Төсвийн орлогыг бууруулахгүйн тулд нөөц ашигласны төлбөрийг бий болгох”;

2.6. Гэрээ нь хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байгаа хууль зөрчсөн гэж: /Үүнд: Ашигт малтмалын тухай хууль Үндсэн хуультай зөрчилддөг, Орд ашиглах лиценз олгохдоо хууль зөрчсөн, ТЭЗҮ-гүй Хөрөнгө оруулалтын гэрээ баталж хууль зөрчсөн, Хөрөнгө оруулалтын гэрээг эрх зүйн чадамжгүй субъектүүд байгуулсан, Гэрээнд буюу ганц компанид нийцүүлж АМТХ-ийг өөрчилсөн нь Үндсэн хууль зөрчсөн гэсэн асуудлууд багтана/

а/. “Ардын эрх” сонинд 5

б/. “Зууны мэдээ” сонинд 72

в/. “Монголын мэдээ” сонинд 13

г/. “Нийгмийн толь” сонинд 1

д/. “Өдрийн сонин” сонинд 4

е/. “Үнэн” сонинд 3

ё/. “Үндэсний шуудан” сонинд 6

ж/. “Өнөөдөр” сонинд 3 нийт 109 материал нийтлэгдэж, эдгээр нь нийт мэдээллийн 23.69 %-ийг эзэлж байна.

2.6.1. Шүүмжилсэн гол асуудал:

а/. Ашигт малтмалын тухай хуулийн 29, 30-р зүйл заалтыг зөрчиж гэрээ байгуулсан

- Др. С.Авирмэд, Судлаач н.Балжинням “Ашигт малтмалын тухай хуулийн холбогдох зүйл заалтыг засч залруулахгүйгээр гэрээг баталбал Монголын эрх ашиг ноцтой зөрчигдөнө;
- УИХ-ын 57-р тогтоолын зүйл заалтыг Засгийн газар, ажлын хэсэг биелүүлээгүй;
- Одоогийн Ашигт малтмалын тухай хуульд стратегийн ордод төр хяналтаа хэрэгжүүлэх, төр хяналтын багц хувьцаа эзэмших эрх зүйн зохицуулалт байхгүй;
- Төсвийн хөрөнгөөр хайгуул хийж, нөөцийг тогтоосон орд газрын 50%-ийг төр эзэмших, хувийн хөрөнгөөр бол 34% гэсэн хуулийн заалт хэрэгжихгүй байна;
- ТЭЗҮ-ийг хянаж хэлэлцээгүй байхад ХОГ-нд гарын үсэг зурсан нь Ашигт малтмалын тухай хуулийн зүйл заалтыг зөрчсөн;
- Хөрөнгө оруулалтын гэрээг эрх зүйн чадамжгүй субъектүүд байгуулсан;
- Гэрээнд буюу ганц компанид нийцүүлж хуулиудын зүйл заалтыг өөрчилсөн нь Үндсэн хуулийн тэгш байх зарчмыг алдагдуулсан;

2.6.2. Гаргасан санал, зөвлөмж:

- “Монголын уул уурхайн инженерүүдийн хөдөлгөөний тэргүүн, доктор Ч.Владимир, МАХН-ын “Уламжлал шинэчлэл, ардчилал, шударга ёс” жигүүр “Ашигт малтмалын тухай хуулийн 5.4, 5.5 дахь заалтыг Үндсэн хуулийн 6.1, 6.2 заалтуудад нийцүүлэн шинэчлэх”;
- УИХ-ын гишүүн З.Энхболд “Айвенхоу Майнз Монгол улсын хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байгаа хуулийн хүрээнд бусад хөрөнгө оруулагчидтай ижил эрх хэмжээнд ажиллах”;
- Мэргэжилтэн Б.Батсайхан “Ашигт малтмалын хайгуулын болон ашиглалтын тусгай зөвшөөрлийг ямар нэгэн байдлаар бусдад шилжүүлэх, худалдахыг хориглох” гэж Ашигт малтмалын хуулинд оруулах;
- Хөрөнгө оруулалтын гэрээг цуцлах;

УИХ-ын тамгын газрын Судалгааны төвийн судалгаанд “Тогтвортой байдлын гэрээний талаархи Монгол улсын хуулиуд дахь зөрчлүүд:

“Гадаадын хөрөнгө оруулалтын тухай Монгол улсын хууль”-ийн 19-р зүйл буюу Тогтвортой байдлын гэрээ /энэ зүйлийг 2002 оны 1 дүгээр сарын 3-ны өдрийн хуулиар нэмсэн/ гэсэн заалтын нэгд “Монгол улсад 20 сая ам.доллар буюу түүнтэй тэнцэх төгрөгөөс доошгүй хэмжээний хөрөнгө оруулах оруулагч хүсэлт гаргавал түүний үйл ажиллагаа явуулах орчныг тогтвортой байлгах эрх зүйн баталгаа болгож Монгол Улсын Засгийн газрыг төлөөлж татварын бодлогын асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн уг хөрөнгө

оруулагчтай тогтвортой байдлын гэрээг байгуулж болно. /Энэ хэсэгт 2008 оны 5-р сарын 29-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан/

“Гадаадын хөрөнгө оруулалтын тухай Монгол улсын хууль”-ийн 19.2-д “Гадаадын хөрөнгө оруулагчийн анхны хөрөнгө оруулалтын хэмжээ нь 20 сая ам.доллар буюу түүнтэй тэнцэх хөрөнгө байхаар бол тогтвортой байдлын гэрээг 10 жил, 50 сая ам.доллар буюу түүнтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөс дээш байхаар бол 15 жилээр тус тус байгуулна. /Энэ хэсэгт 2008 оны 5 дугаар сарын 29-ний өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулсан/

Ашигт малтмалын тухай Монгол улсын хууль”-ийн 29.1-д “Үйл ажиллагааныхаа эхний 5 жилд Монгол улсын нутаг дэвсгэрт 50 саяас дээш ам.доллартай тэнцэх хэмжээний хөрөнгө оруулалт хийх ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч өөрөө хүсэлт гаргавал үйл ажиллагаа явуулах нөхцлийг нь тодорхой хугацаанд тогтвортой байлгах зорилгоор түүнтэй хөрөнгө оруулалтын гэрээ байгуулж болох бөгөөд түүнд дараах зүйлийг тусгана” гэжээ.

“Ашигт малтмалын тухай Монгол улсын хууль”-ийн 29.3-д “Эхний 5 жилийн хөрөнгө оруулалтын хэмжээ 50 саяас дээш ам.доллартой тэнцэх бол 10, 100 саяас дээш ам.доллартой тэнцэх бол 15, 300 саяас дээш ам.доллартой тэнцэх бол 30 жилийн хугацаагаар энэ хуулийн 29.1-д заасан гэрээ байгуулна. Хөрөнгө оруулалтын гэрээний талаархи хоёр хуулийн заалтыг харьцуулан үзэхэд дараах зөрчлүүд илэрч байна:

1. Хөрөнгө оруулалтын хэмжээ
2. Лиценз эзэмших буюу гэрээний хугацаа
3. Хэн Засгийн газрыг төлөөлж хөрөнгө оруулагчтай гэрээ байгуулах зэрэг асуудлууд байгаа бөгөөд үүний уршиг нь хуулийн хүрээнд гэрээ байгуулах эрхийн баталгаа ойлгомжгүй, аль хуулийг мөрдлөг болгох нь ойлгомжгүй гэх мэт зөрчлүүд гарч ирж байгааг хооронд нь уялдуулах шаардлагатай байна” гэжээ. **Эх сурвалж: Ч.Базар, С.Дорждагва “Ашигт малтмалын орд ашиглах хөрөнгө оруулалтын гэрээний талаархи харьцуулсан судалгаа, бусад орны туршлага”. 2009 он**

2.7. Ус ашиглалт

Гэрээнд тусгагдсан байдал: Гэрээний 6.17-д Оюу толгойн орд стратегийн ач холбогдол бүхий ашигт малтмалын ордод хамрагдсан тул Хөрөнгө оруулагчтай Ус ашиглах гэрээг Усны тухай хуулийн дагуу 30 /гуч/ жилээр байгуулж, уг гэрээг 20 /хорь/ жилийн хугацаагаар тухай бүр сунгаж болно.

Ус ашиглалтын гэрээ нь байгаль орчинд сөргөөр нөлөөлнө гэж:

а/. “Ардын эрх” сонинд 4

б/. “Зууны мэдээ” сонинд 10

в/. “Монголын мэдээ” сонинд 5

г/. “Нийгмийн толь” сонинд 4

д/. “Өдрийн сонин” сонинд 0

е/. “Үнэн” сонинд 4

ё/. “Үндэсний шуудан” сонинд 4

ж/. “Өнөөдөр” сонинд 3 нийт 34 материал нийтлэгдэж, эдгээр нь нийт мэдээллийн 7.39%-ийг эзэлж байна.

2.7.1. Шүүмжилсэн гол асуудал:

- Ус ашиглах гэрээг 50 жилээр хийх нь хэтэрхий урт хугацаа байна;
- УИХ-ын гишүүн Д.Энхбат “250 метрийн гүнд байгаа усны 50 хувийг буюу 100 метрийг нь ашиглахаар гадаргын усанд нөлөөлж багасахыг хүлээн зөвшөөрөх, байгаль орчны гамшиг үүсвэл тухайн компаниас нөхөн төлбөр авах ч усны хэрэглээг зогсоох эрхгүй байх нь 50 жилийн турш Засгийн газар усандаа хяналт тавьж чадахгүй боллоо. Гүний ус жилд 1 мм-ээр нөхөгддөг учир 10 мянган жилийн дараа л сая хуучин шигээ болох нь”;
- Оюу толгойн хөрөнгө оруулалтын гэрээнд усны үнийг тогтворжуулаагүй;
- Үнэн сонин “Усыг нэг компанид давуу эрхтэйгээр ашиглуулах нь. Говийн энэ том төсөлд гүний усыг ашигласнаар гадаргын ус, байгаль орчинд сөргөөр нөлөөлнө”;

2.7.2. Гаргасан санал, зөвлөмж:

- УИХ-ын гишүүн Б.Бат-Эрдэнэ “Оюутолгойг онцлохгүйгээр өнөө мөрдөж буй усны хуулийн дагуу 20 жилээр гэрээ хийх”
- Усны тухай хуулийн өөрчлөлтийг хүчингүй болгож шинэчлэх;
- ТЭЗҮ болон гэрээнд байгаль орчин экологийн талаархи хариуцлагын асуудлыг тодорхой болгох;
- УИХ-ын гишүүн Ш.Сайхансамбуу “Байгаль орчны нарийвчилсан үнэлгээг гаргах”;
- Х.Владимир “Ордыг ашиглахад усны нөөц хүрэлцээтэй эсэх талаархи үнэлгээнд олон улсын шинжээчдийг оролцуулах”;
- Х.Владимир “Гүний устай холбоотой байгаль орчны нөлөөллийг судлах”;
- УИХ-ын гишүүн Р.Раш “Үйлдвэрийнхээ ашигласан усыг цэвэршүүлээд хэрэглэх”;
- УИХ-ын гишүүн Ж.Ганбямба “Манай улсын усны байгууллагууд дүгнэлт гаргах ёстой”;
- Др.проф.Г.Пүрэвбаатар “Байгаль орчныг нөхөн сэргээх зардлыг 15 жилээр тогтоож, жил бүрийн зардлыг /мөнгийг/ ЗГ-ын тусгай дансанд төвлөрүүлж, хөндлөнгийн компаниар нөхөн сэргээх ажлыг гүйцэтгэх

2.8. Зэс хайлуулах, боловсруулах үйлдвэр

Гэрээнд тусгасан байдал: Гэрээний 3.21-23-р зүйл заалт бүхэлдээ хайлуулах үйлдвэрийн үйл ажиллагаанд чиглэгджээ. Тухайлбал 3.23-д “Хөрөнгө оруулагч нь Оюу толгой төслийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдуулан Хайлуулах үйлдвэр барих бол уг үйлдвэрийг Монгол улсад барина.”

Үйлдвэр барихгүйгээр баяжмалаа дангаар нь экспортлох нь буруу гэж

а/. “Ардын эрх” сонинд 2

б/. “Зууны мэдээ” сонинд 0

в/. “Монголын мэдээ” сонинд 2

г/. “Нийгмийн толь” сонинд 4

д/. “Өдрийн сонин” сонинд 5

е/. “Үнэн” сонинд 4

ё/. “Үндэсний шуудан” сонинд 3

ж/. “Өнөөдөр” сонинд 2 нийт 22 материал нийтлэгдэж, эдгээр нь нийт мэдээллийн 4.78 %-ийг эзэлж байна.

2.8.1. Гаргасан санал, зөвлөмж:

а/ Зэс хайлуулах үйлдвэр барих

- Зэс хайлуулах үйлдвэрийг Монгол улс дангаараа эсвэл өндөр технологи бүхий гадныхантай хамтран байгуулах
- Ерөнхий сайд асан Д.Бамбасүрэн “Зэс хайлуулах үйлдвэр баривал 40 орчим ам.доллар, баяжмалаар гаргавал 19 ам.долларын ашиг л Монголын талд ноогдоно”.
- МАХН-ын “Уламжлал, шинэчлэл, ардчилал шударга ёс” жигүүр “Оюутолгойн зэсийн баяжмал доторх алт, мөнгийг олон улсын практикт байдаг нэвтэрсэн Толлингийн хэлэлцээрээр хайлуулах үйлдвэрээс алт зэсээ хайлшаар нь эргүүлэн авч Монгол банкинд тушаах ашигтай хувилбарыг гэрээний төсөлд тусгах”

2.9. Татварын орчин

Гэрээнд тусгагдсан байдал: Гэрээний хоёрдугаар бүлэг бүхэлдээ татварын орчинг тодорхойлжээ. 29.1.1-д Талууд дараахь татварыг тогтворжуулахаар харилцан тохиров. Үүнд: ААН-ийн орлогын албан татвар /10-25%/, Гаалийн албан татвар, НӨАТ, гэрээний 2.23-д зааснаас бусад тохиолдолд Онцгой албан татвар, Ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөр /роялти/, ашигт малтмалын хайгуулын болон ашиглалтын тусгай зөвшөөрлийн төлбөр, үл хөдлөх хөрөнгийн албан татвар /2%/ зэргийг тогтворжуулахаар гэрээнд тусгагджээ. Түүнчлэн Татварын ерөнхий хуулийн /энэхүү гэрээг байгуулсан өдөр хүчин төгөлдөр үйлчилж байсан /7 дугаар зүйлд заасан, дээр дурьдсанаас бусад төрлийн татвар /цаашид “Үл тогтворжуулсан татвар” гэх/-ыг Монгол улсад тухайн татварын жилд мөрдөж байгаа хууль тогтоомж, дүрэм журмын дагуу төлнө.”

Татвар, тэдгээрийг тогтворжуулах тухайд:

а/. “Ардын эрх” сонинд 0

б/. “Зууны мэдээ” сонинд 0

в/. “Монголын мэдээ” сонинд 6

г/. “Нийгмийн толь” сонинд 0

д/. “Өдрийн сонин” сонинд 2

е/. “Үнэн” сонинд 1

ё/. “Үндэсний шуудан” сонинд 6

ж/. “Өнөөдөр” сонинд 1 нийт 16 материал нийтлэгдэж, эдгээр нь нийт мэдээллийн 3.47 %-ийг эзэлж байна.

2.9.1. Шүүмжилсэн гол асуудал:

- Ерөнхий сайд асан Д.Бямбасүрэн “Өөрсдөө боловсруулж хайлуулахгүй баяжмалаар нь гаргахад дагалдах баялагаас /алт, мөнгө/ олох ашгийн тооцоог хийгээгүй байна”;

- ННФ “Уг гэрээгээр Монголын талд орох орлого цаг хугацааны хувьд нилээд цаашилж, төслийн үр ашиг их өндөр байхад хөрөнгө оруулагч тэр ашгаас илүү хувиар хүртэх байдал ажиглагдаж байна. Тухайлбал, алдагдлыг ирээдүйд шилжүүлэн татвар ноогдох ашгаас хасч тооцох, хөрөнгө оруулалтын татварын хөнгөлөлт тооцох, давуу эрхтэй хувьцааг зөвхөн Айвенхоу майнзд гаргах ба түүнд илүү тооцох, энгийн хувьцаанд ноогдол ашиг тооцсон ч нийт хуваарилж болох ашгийн 50-аас дээш хувийг тараах бол Удирдах зөвлөл буюу Айвенхоу майнз шийдэх зэрэг заалт нь бүгд Монголын талд орох орлогыг цаг хугацааны хувьд холдуулж эрсдлийг шилжүүлж байгаа хэрэг юм”;
- ННФ “Оюутолгойн бүхий л бүтээгдэхүүн түүний дотор экспортлох баяжмалд НӨАТ-ыг “тэг” хувиар тооцно гэж заасан байна. /ХОГ-2.19. 2/”;
- МАХН-ын “Уламжлал шинэчлэл, шударга ёс, ардчилал” жигүүр “Татварын тогтвортой байдлыг гэрээний хугацаатай адил байхаар заасан нь 7 төрлийн татварыг 30 жилийн хугацаатай царцааж, Монгол улсын төсөвт орох бодит орлогыг хэт багасгажээ”.

2.9.2. Гаргасан санал, зөвлөмж:

- УИХ-ын гишүүн З.Энхболд “Хөрөнгө оруулагчдад татварын хөнгөлөлт үзүүлэх ёсгүй”;
- Ерөнхийлөгчийн зөвлөх П.Цагаан “Татварын хөнгөлөлт чөлөөлөлт үзүүлэхгүйгээр татварын орчинг тогтвортой байлгах зарчим баримтлан, уурхайгаа байгуул, татвараа шударгаар төл, байгаль орчноо нөхөн сэргээх гэсэн уул уурхайн бизнесийн сонгодог зарчмыг баримтлах”;
- Монгол улсын Ерөнхий сайд асан Д.Бямбасүрэн “Шаталсан татвараа төл, олборлоод баяжмал болгон, түүнийгээ Монгол улсад өгөх ёстой гэсэн заалттай гэрээ байгуулбал илүү ашигтай”;
- ННФ “ХОТ-ын хөнгөлөлтийг төслийн эхний үе шатанд, харин НӨАТ-ын буцаан авалтыг төслийн үргэлжлэх хугацааны турш эдлэх боломжтой ба хөрөнгө оруулагчид давхар ашигтай нөхцөл үүсч болзошгүйг санах”;
- ННФ “НӨАТ буцаан авч болох заалтууд гэрээний бусад /ХОГ-2.27, 2.28/ хэсэгт байгааг өөрчлөх шаардлагатай”;
- Д.Лхагважав “Гэрээ байгуулсны дараа татварын хуулиараа дамжуулан хяналт тавих тул татварын системээ шинэчлэх, татвараа зөв авах асуудал чухал байна”;

УИХ-ын Тамгын газрын Судалгааны төвийн хийсэн судалгаанд “1. НӨАТ-ын 6 төрлийг Гэрээнд тусгасан байгаагийн нэгд нь 10 хувийн татвар ногдож, бусад төрлийг холбогдох хуулийн дагуу тэглэсэн. Үүнд НӨАТ-ыг төлөхдөө хуульд зааснаас экспортолсон бараа, бүтээгдэхүүн, үйлчилгээнд тэгэлж, Гэрээнд зөвхөн алтанд татвар ногдуулахаар өөрчилсөн нь Монгол Улсын НӨАТ-аас ашиг олох гол бараа зэсийг экспортод гаргахад татвар төлөхгүй хэвээр үлдэж байна.

2. АММтХуулийн 32.2-дахь заалтыг Гэрээнд тусгаагүй орхигдуулсан байна: 32.2. Хайгуулын тусгай зөвшөөрлийн төлбөр хайгуулын талбайн гектар тутамд эхний жилд 0,1 америк доллар, 2 дахь жилд 0,2 америк доллар, 3 дахь жилд 0,3 америк доллар, 4-6 дахь жилд тус бүр 1,0 америк доллар, 7-9 дэх жилд тус бүр 1,5 америк доллар байна.

3. Ашигт малтмалын ашиглалтын тусгай зөвшөөрлийг хуулийн дагуу ногдуулахаар оруулсан боловч хайгуулын төлбөрийг орхидуулсан байна” гэсэн дүгнэлтийг хийв.

Эх сурвалж: Референт-судлаач Г.Билгээ. “Оюу толгойн хөрөнгө оруулалтын гэрээнд тусгагдсан татварын төрөл, хувь хэмжээ”. 2010.05

2.10. Техник эдийн засгийн үзүүлэлт

а/. “Ардын эрх” сонинд 4

б/. “Зууны мэдээ” сонинд 9

в/. “Монголын мэдээ” сонинд 3

г/. “Нийгмийн толь” сонинд 5

д/. “Өдрийн сонин” сонинд 5

е/. “Үнэн” сонинд 7

ё/. “Үндэсний шуудан” 3 сонинд

ж/. “Өнөөдөр” сонинд 3 нийт 39 материал нийтлэгдэж, эдгээр нь нийт мэдээллийн 8.47%-ийг эзэлж байна.

2.10.1. Шүүмжилсэн гол асуудал:

- Хөрөнгө оруулагч тал уурхай барих зардлыг 5 тэрбум ам.доллар байсныг 1 тэрбумаар бууруулсан нь ТЭЗҮ-г нарийн тооцож гаргаагүйг харуулж байна. Энэ нь манай мэргэжилтнүүдийн ордыг 2.5 тэрбум ам.доллараар уурхай барьж болно гэсэн нь үнэний ортой байж болно;
- ТЭЗҮ-г хянаж хэлэлцээгүй байхад ХОГ-нд гарын үсэг зурсан нь Ашигт малтмалын тухай хуулийн зүйл заалтыг зөрчсөн;
- С.Авирмэд, Ч.Хурц, М.Дамдинсүрэн “ТЭЗҮ-г боловсруулахад ашигласан анхдагч өгөгдөл, үндсэн үзүүлэлтүүдийг тодорхойлохдоо зарчмын хэд хэдэн алдаа гаргасан”;
- Р.Эрхэмбаяр “ТЭЗҮ нь Монгол улсын холбогдох хууль, стандарт, шаардлагыг баримтлаагүй, тусгасан тоо, үзүүлэлтүүд нь өөр хоорондоо зөрчилтэй, тооцоог хийхдээ наад захын алдаа гаргасан”;
- УИХ-ын гишүүн Х.Бадамсүрэн “Техник, эдийн засгийн үндэслэлийг хугацаанд нь хийчих боломж байсан. Гэрээг хэлэлцэх явцад энэ асуудал яригдаж л байсан”.

2.10.2. Гаргасан санал, зөвлөмж:

- Зэсийн үйлдвэрлэлийн инженер металлург С.Дамбадаржаа “ТЭЗҮ-д хийх нарийвчилсан шинжилгээ хэрэгтэй байна. Шинжээчдийн багт дотоодын шилдэг мэргэжилтэнг оруулья”;
- Эдийн засагч Н.Дашзэвгэ “ТЭЗҮ-г үндэсний шинжээчдийн 2-оос доошгүй баг хянаж, санал дүгнэлт хийвэл хэнд ямар ашиг өгөх вэ гэдэг нь тодорхой болно”;
- Уул уурхайн чиглэлээр олон жил ажилласан чадварлаг мэргэжилтнүүдээр баг бүрдүүлэн яаманд судалгааны институт бий болгох;

- С.Авирмэд, Ч.Хурц, М.Дамдинсүрэн “Үйлдвэрийн оновчтой бүтэц, байгуулах хэлбэр, хүчин чадлыг тодорхойлсны дараа, зөвхөн үйлдвэрийн хөрөнгө оруулалт нь 2.5-2.7 тэрбум ам.доллараас хэтрэхгүй байх, гадаад дэд бүтцийг оруулбал 5 тэрбумаас хэтрэхгүй байх. Үйлдвэрийн үйл ажиллагаа жигдэрсэн үед төсөвт орох ашиг жилд доод тал нь 400-500 сая доллароос дээш байх нөхцлүүдэд л ордыг ашиглах;

2.11. Эдийн засгийн тооцоог тодорхой болгох

2.11.1. Шүүмжилсэн асуудал:

- УИХ-ын гишүүн Д.Ганхуяг “2-3 хуудсанд багтсан энэ тайланд нийт нөөц, агууламж, борлуулах үнэ, нийт борлуулалт, нийт зардал, нэгж бүтээгдэхүүний өртөг, татвар төлөхийн өмнөх ашиг, татвараар улсын төсөвт орох орлого, авах ашиг, энэ ашгаас Монгол улс болон хөрөнгө оруулагч тал ямар хэмжээний ашиг авах зэргийг тодорхой болгох ёстой”;
- Ж.Бямбаа “Гэрээнд нэг жил олборлох зэсийн баяжмалын дээд хэмжээг зааж өгөх, илүү олборлосон тохиолдолд хариуцлага хүлээлгэх”;

2.11.2. Судалгааны үр дүн:

УИХ-ын Тамгын газрын Судалгааны төв нь 2009 оны 4-р сард “Оюу толгойн хөрөнгө оруулалтын гэрээ”-ний төсөлд үндэслэн уг ордыг ашиглах явцад Монгол улсад оногдох эдийн засгийн үр ашгийг тооцоолсон судалгааг хийж байхад гэрээний тоон үзүүлэлтүүд нь тодорхойгүй байв. Гэвч судлаачид тоон үзүүлэлтүүдийг тооцоонд ашиглахдаа төсөөллийн аргыг хэрэглэсэн ба гарсан үр дүнг бодитой хэмээн шууд дүгнэх боломжгүй байв.

Гэрээний Техник эдийн засгийн үндэслэл батлагдсан тул тус Төвөөс уг тооцоололд шаардагдах тоон үзүүлэлтүүдийг Эрдэс баялгийн мэргэжлийн зөвлөлөөр дамжуулан авч тооцооллыг хийхэд өмнөх судалгааны дүнтэй адил үр дүн гарлаа. Тооцоог өмнөх судалгаанд хэрэглэсэн аргачлалын дагуу “Microsoft office, Excel 2007” программын функциональ томъёо бодолтын аргаар хийв. ТЭЗҮ дэх тоон үзүүлэлт бүрээр нарийвчлан тооцоолол хийх тохиолдолд хэт нүсэр, шууд ойлгоход бэрхшээлтэй үзүүлэлтүүд гарах тул хялбарчилж, энгийн ойлгомжтой болгох үүднээс төслийн хугацааны дунджаар тооцсон ерөнхий үзүүлэлтийг ашиглав.

Үндсэн үзүүлэлт:

1. Монгол улсын Засгийн газар нь төсөлд оруулах 34%-ийн хөрөнгө оруулалтын эх үүсвэрээ Хөрөнгө оруулагч нөгөө талаасаа зээл хэлбэрээр авах болсон. **Энэ зээлийн хэмжээ**—2010 оноос эхлэн дараагийн 4 жилд Оюу Толгой төсөлд оруулах бодит хөрөнгө оруулалт нь татварыг оруулж тооцохгүйгээр 4.4 тэрбум ам.доллар болно. Үүнээс, Монгол улсын Засгийн газрын 34%-д оногдох нийт хөрөнгө оруулалтын хэмжээ нь татварыг оруулж тооцоод ойролцоогоор **1.6 тэрбум орчим ам.доллар** болно.
2. **Дээрхи зээлийн жилийн хүү** - Хөрөнгө оруулалтын гэрээнд зээлийн хүүг 9.9%, дээр нь нэмэх инфляцийн тохиргоо хийнэ гэж тусгасан. Номиналь (*инфляц тооцсон*) хүүгийн хэмжээг ойролцоогоор **11%-иар** тооцсон.
3. **Монгол Улсын эзэмших 34%-д ноогдох жил бүрийн ноогдол ашгийн хэмжээ**—ТЭЗҮ тусгагдсан санхүүгийн загвар тооцоогоор Монгол улсын Засгийн газрын ногдол ашиг (*Dividend paid to Government*) нь төслийн нийт хугацаанд 11.329 тэрбум ам.доллар (*2010 оны долларын ханшаар*) байна. Энэ нь **жилд дунджаар 200 орчим сая ам.доллар** гэсэн үг.

4. Төслийн үргэлжлэх хугацааг эхний ээлжинд 30 жил байх ба цаашдаа талууд тохиролцон 20, 20 жилээр сунгах боломжтой.

Өмнөх судалгаанд эдгээр тоон үзүүлэлтийг төсөөллийн аргаар гарган авч ашигласан бол энэ судалгаанд тус Төвд албан ёсоор ирүүлсэн тоон үзүүлэлтийг ашиглан зээлийг хэдий хугацааны дотор төлж барагдуулах боломжтойг тооцоолоход ямар өөрчлөлт гарахыг үзье.

Зээлийг төлж барагдуулах хугацаа

Үүнийг дараах томъёогоор бодно:

NPV (rate, pmt, pv)= Хугацаа буюу NPV(11%, -200.000.000, 1.600.000.000)

NPV- төлбөр төлж дуусах хугацааг тодорхойлох функц

Rate – зээлийн хүүгийн хэмжээ - 11%

PMT- жилд төлөх тогтмол төлбөр. Зээл ба хүүг 34%-д ноогдох ашгаас төлөх тул энэ үзүүлэлт **200.000.000** ам доллар. Бодолтод оруулахдаа төлбөрөөс хасагдах утгаар хасах тэмдэгтэй оруулна.

PV- Монгол улсад оногдох нийт үнэ буюу **1.6 тэрбум** ам доллар.

Function Arguments

NPV

Rate	11%	= 0,11
Pmt	-200000000	= -200000000
Pv	1600000000	= 1600000000
Fv		= number
Type	1	= 1

= 15,08274966

Returns the number of periods for an investment based on periodic, constant payments and a constant interest rate.

Type is a logical value: payment at the beginning of the period = 1; payment at the end of the period = 0 or omitted.

Formula result = 15,08274966

[Help on this function](#)

OK Cancel

Энэхүү бодолтоос үзэхэд нийт зээлийг хүүгийн хамт **15** жилийн дараа төлж дуусахаар байна. Энэ нь 11 жилийн хугацаа шаардлагатай гэсэн үр дүн гарч байсан өмнөх судалгааны үр дүнтэй бараг адилхан байна. Гэвч энэ нөхцөл нь гэрээ байгуулсан жилээс эхлэн ногдол ашиг хуваарилах үед бодогдох нөхцөл юм.

Гэтэл ирүүлсэн ТЭЗҮ-ийн тоон үзүүлэлтээс харахад, Монгол улс 2022 оноос ногдол ашиг авч эхлэх юм. Ногдол ашгаасаа зээлээ хүүгийн хамт төлж эхлэхээр тооцвол 1,6 тэрбум ам долларыг 1 жилийн хүүг 11%-иар бодоход 176 сая ам.доллар болох юм. Ингээд 2022 он хүртэл 12 жилийн хугацаанд нийт зээл, хүү нийлээд 3.712.000.000 ам долларыг ногдол ашиг авч эхэлсэн үеэс төлж эхлэх болж байна. Ногдол ашиг авах хугацааг 2078 он хүртэл гэж тооцсон байсан. Үүний бодолтыг хийхэд дараах үр дүн гарч байна.

Нэг жилд төлөх төлбөрийн хэмжээ

Үүнийг дараах томъёогоор бодоход зээл ба хүүгийн нийлмэл төлбөрийн хэмжээ гарах ба мөн төслийн хугацааны хэдий үед нь хэр хэмжээтэй төлбөр төлөх боломжтойг давхар харуулах боломжтой юм.

IPMT (rate, per, nper, pv)= Нэг жилд төлөх төлбөрийн хэмжээ буюу IPMT (зээлийн хүү- 11%, 1 жилийн үечлэл, нийт төлбөр хийх жилийн тоо-68, үндсэн төлбөр-3.712.000.000)

Function Arguments

IPMT

Rate	11%	= 0,11
Per	1	= 1
Nper	68	= 68
Pv	3712000000	= 3712000000
Fv		= number

= -408320000

Returns the interest payment for a given period for an investment, based on periodic, constant payments and a constant interest rate.

Pv is the present value, or the lump-sum amount that a series of future payments is worth now.

Formula result = -408320000

[Help on this function](#) OK Cancel

Эндээс харахад, нэг жилд 408.320.000 ам долларыг төлөхөөр байгаа ба үүнийг жил бүр авах ногдол ашигтай (200.000.000) харьцуулахад 2 дахин их хэмжээтэй байна. Иймээс манай улс уг төслөөс ямар нэг үр ашиг хүртэх биш харин ч үүний зөрүү мөнгийг жил бүр төсвөөсөө гаргах хэрэгтэй болж байна.

Function Arguments

IPMT

Rate	11%	= 0,11
Per	63	= 63
Nper	68	= 68
Pv	3712000000	= 3712000000
Fv		= number

= -190172919,6

Returns the interest payment for a given period for an investment, based on periodic, constant payments and a constant interest rate.

Per is the period for which you want to find the interest and must be in the range 1 to Nper.

Formula result = -190172919,6

[Help on this function](#) OK Cancel

Харин ногдол ашгаа хүртэж болох наад захын хугацааг тооцож үзвэл зээлийн төлбөрөө 63 дахь жилээсээ төслийн хугацааны дунджаар тооцсон ногдол ашгаараа төлж чадахаар байна. Энэ нь Монгол улс гэрээний нийт 70 жилийн хугацаанд сүүлийн 5 жилдээ л ногдол ашиг авах боломжтой гэж үзэж болох боловч ирүүлсэн ТЭЗҮ-ийн тоон үзүүлэлтээр сүүлийн 5 жилийн ногдол ашгийн дундаж хэмжээ нь 48.400.000 ам доллар юм.

Эдгээр үр дүнгээс үзэхэд, төсөл дэх Монгол улсын хувь эзэмшил ба үүнтэй холбогдсон хөрөнгө оруулалтын зээл нь тус улсын эдийн засгийн хөгжилд тэр бүр үр нөлөөтэй байж чадахгүй болох нь харагдаж байна. Нөгөө талаас дахин сэргээгдэхгүй баялаг гэдэг утгаар нь авч үзвэл энэхүү гэрээнээс хохирол хүлээж байна гэж үзэж болох юм¹⁰⁰.

¹⁰⁰ УИХ-ын Тамгын газрын Судалгааны төвийн шинжээч Д.Мягмарцэрэн. “Оюу толгойн хөрөнгө оруулалтын гэрээ”-нээс Монгол улсын хүртэх үр ашиг”. судалгаа. УБ., 2010.05.13

2.12. Бусад асуудал**а/ Аудит хийлгэх, хяналт тавих****Шүүмжлэл:**

- УИХ-ын гишүүн З.Энхболд “Маргаан гарах тохиолдолд хөрөнгө оруулагч тал зохицуулах маш сайн хамгаалалт хийсэн байна. Хуулийн хэд хэдэн фирм ажиллаж, 30 жилийн дотор, эсвэл дараа шүүхэдвэл бид яах вэ, аль заалтыг зөрчвөл ямар замаар шийдэх вэ гэдгийг маш тодорхой оруулж өгсөн. Манайх энэ тал дээр дутуу. Ийм заалт гэрээнд тусгагдаагүй

Санал:

- УИХ-ын гишүүн Д.Ганхуяг, Д.Загджав “Хөрөнгө оруулалтын болон хайгуулын зардалд төрийн аудит хийлгэж, бодит зардлыг тогтоох”;
- УИХ-ын гишүүн Ч.Сайханбилэг “Хөрөнгө оруулалтын хэмжээнд олон улсын аудит хийлгэх”;
- Эдийн засагч Н.Дашзэгвэ “Ерөнхий сайд ашгийн 55-77 хувийг Монголын тал авна гээд байгаа. Сангийн яам тооцоо хийсэн байлаа ч үүнийг шинжээчдийн баг хянах”;
- УИХ-ын гишүүн З.Энхболд “Манайх гадаадын хуулийн компани хөлсөлж, гэрээний Англи хувилбарыг хянуулах хэрэгтэй”;
- Д.Лхагважав “Гэрээнд маргаан гарвал Монгол улсын шүүх асуудлыг шийддэг байх ёстой”;
- “Үнэн” сонин “Төсөл хэрэгжиж эхэлмэгц хяналтыг зэрэгцүүлж тавих”;

б/ Хариуцлагын баталгаа гаргах

- Төслийг санхүүжүүлэх, үйлдвэр, дэд бүтэц барих, байгаль орчныг хамгаалах, уурхайг хаах зэрэг ажлыг зөвхөн Монголд бүртгэлтэй компани бус Рио Тинто, Айвенхоу компанид хариуцуулах;
- УИХ-ын гишүүн З.Энхболд “ Гэрээг дэмжиж батлуулсан гишүүд гэрээ эрсдэлд орсон тохиолдолд хариуцлага хүлээх”;
- “Зууны мэдээ” сонин “Гэрээ байгуулахад авилга өгсөн нь тогтоогдвол гэрээ шууд хүчингүй болно гэсэн заалтыг гэрээнд оруулах”;
- “Зууны мэдээ” “Гэрээтэй холбоотой асуудлаар маргаан гарсан тохиолдолд хаана хандах нь тодорхойгүй байна”;
- Др.проф.Г.Пүрэвбаатар “Байгаль орчныг нөхөн сэргээх зардлыг 15 жилээр тогтоож, жил бүрийн зардлыг /мөнгийг/ ЗГ-ын тусгай дансанд төвлөрүүлж, хөндлөнгийн компаниар нөхөн сэргээх ажлыг гүйцэтгэх

в/ Төлөөлөн Удирдах Зөвлөл /ТУЗ/-ийн талаар**Шүүмжлэл:**

- ТУЗ-д орох Монголын талын бүрэлдэхүүний тоо бага

Санал:

- УИХ-ын гишүүн Д.Одхүү, МАХН-ын “Уламжлал шинэчлэл, ардчилал, шударга ёс жигүүр” “Хувь нийлүүлэгчдийн гэрээнд ТУЗ-ийн 3/2 нь шийдвэр гаргах эрхтэй

гэснийг хасах. Энэ нь төрөөс давсан эрхтэй заалт бөгөөд, түүнийг төрийн бодлогын хэмжээнд зөвшилцөх тухай өөрчилж төрийн бодлогын хэмжээнд зөвшилцөх тухай заалт оруулах”;

- УИХ-ын гишүүн Ш.Сайхансамбуу “Монголын талаас 3, хөрөнгө оруулагч талаас 6 хүн байхаар заасныг өөрчилж 4:5 харьцаатай болгох”;
- ТУЗ-д Монголын талаас төлөөлөх хүнийг 6 болгох, гишүүдийг өндөр шалгуураас авах, гишүүд улс төрөөс ангид буюу улс төрч бус хүмүүс байх;

г/ Монголын талын ажлын байр, олгох цалин

- С.Төмөр-Очир “Өндөр зэрэглэлийн мэргэжилтэн бэлтгэхийн тулд инженер техникийн мэргэжилтэн бэлтгэдэг сургууль болон бүх шатны сургалтын байгууллагыг дэлхийн өндөр хөгжилтэй орны түвшинд хүргэх”;
- МАХН-ын “Уламжлал шинэчлэл, ардчилал, шударга ёс жигүүр”-ийн ил захидалд “Оюутолгойн ордыг Монгол улс үндэсний боловсон хүчиндээ түшиглэн дангаараа ашиглах бүрэн боломжтой. Ингэж чадвал зэсээс салбарлаад бүх төрлийн кабель утас, радиоэлектроник, машины үйлдвэрлэлийн гэх мэт тодорхой салбар бий болж улмаар Монгол улсын хөгжил, ард түмний амьдралыг огцом дээшлүүлэх бодит боломж байсаар байна”;

д/. Гэрээний нээлттэй, ил тод байдлыг хангах

- УИХ-ын гишүүн Д.Балдан-Очир “Ард түмэнд гэрээний төслийн зарим зүйл заалтыг мэдээлж, хэлэлцүүлэх”;
- Д.Рэнцэнжавхай /Даяар Монгол Хөдөлгөөн/ “Гэрээний төслийн холбогдох зүйл заалтууд дээр иргэний хөдөлгөөнүүд, эрдэмтэн мэргэдийн санаа бодлыг авах нээлттэй хэлэлцүүлэг зохион байгуулах, гэрээ байгуулах үйл явцын мэдээллийг олон нийтэд нээлттэй болгох”;

Гурав. Шүүмжлэлт асуудлуудыг эх сурвалжаар ангилсан нь

Дээрх шүүмжлэлт асуудлуудаас төрийн эзэмшлийн хувь, хөрөнгө оруулалтын гэрээний хугацаа, Зарим бүтээгдэхүүний үнийн өсөлтийн албан татварын тухай хуулийг хүчингүй болгосон шийдвэр, ус ашиглалтын гэрээ, зэс хайлуулах үйлдвэр байгуулах, техник эдийн засгийн үндэслэлийг тойрсон шүүмжлэл зэргийг онцлон авч тухайн асуудлуудад УИХ-ын гишүүд, ИНБ, эрдэмтэн судлаачид, ХМХ зэргийг гол эх сурвалж болгон судлав. Эх сурвалжын дийлэнх буюу 105 нь ТЭЗҮ-гүйгээр Хөрөнгө оруулалтын гэрээг баталж хууль зөрчсөн, ТЭЗҮ нь ил тод биш гэсэн бол 63 эх сурвалж ашигт малтмалын орд ашиглахад Монголын төрийн эзэмших хувь бага гэж, 61 эх сурвалж Гэнэтийн ашгийн татварыг хүчингүй болгох асуудлаар “зөв”, “буруу” гэсэн байр сууринаас ханджээ. Нэгдсэн дүнг Хүснэгт №1-д нэгтгэн үзүүлээ.

Шүүмжлэлт асуудлаархи эх сурвалжуудын байр суурийг хүснэгтээр үзүүлэв. Хүснэгт №1

Шүүмжлэгдсэн гол асуудал	Хэвлэлийн нийтлэл, мэдээллийн эх сурвалж- сонин тус бүрээр																															
	Ардын эрх				Зууны мэдээ				Монголын мэдээ				Нийгмийн толь				Өдрийн сонин				Өнөөдөр				Үндэсний шуудан				Үнэн			
	УИХ	ИНБ	судлаач	ХМХ	УИХ	ИНБ	Судлаач	ХМХ	УИХ	ИНБ	Судлаач	ХМХ	УИХ	ИНБ	Судлаачид	ХМХ	УИХ	ИНБ	Судлаачид	ХМХ	УИХ	ИНБ	Судлаачид	ХМХ	УИХ	ИНБ	Судлаач	ХМХ	УИХ	ИНБ	Судлаач	ХМХ
Монголын төрийн эзэмшлийн хувь бага	2	1	-	1	2	1	-	1	8	2	2	9	1	3	-	-	2	2	6	3	-	-	-	4	1	1	3	-	4	1	2	1
Хөрөнгө оруулалтын гэрээний хугацаа урт		1	-	-	-	*	-	-	-	2	2	1	2	1	1	1	-	3	1	4	1	-	-	2	2	1	-	3	-	2	-	-
Гэнэтийн ашгийн татварыг хүчингүй болгох	4	-	-	-	4	-	-	-	7	2	1	-	4	1	2	2	5	3	3	-	2	-	2	1	2	-	2	2	8	-	2	2
Ус ашиглах хугацаа хэтэрхий урт, байгаль орчинд сөргөөр нөлөөлнө	2		2		2	2			1	1		3	1	3	-	-	-	-	-	-	2	2	3	-	-	2	2	1	2	-	-	2
Зэс хайлуулах үйлдвэр барих	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	1	-	2	2	1	-	1	1	-	-	4	-	1	-	-	-	-	-
ТЭЗҮ ил тод бус, хууль зөрчсөн	-	2	2	-	10	11	13	38	-	-	-	-	2	1	2	-	2	4	4	-	-	2	1	-	-	1		3	2	1	1	3

Дөрөв. Дүгнэлт, санал зөвлөмж

3.1.Дүгнэлт

Сонинуудын нийтлэл, мэдээлэлд контент-анализ хийсний эцэст доорхи дүгнэлтэнд хүрлээ. Дүгнэлтийн ерөнхий агуулга Оюу толгойн хөрөнгө оруулалтын гэрээний ил тод байдал, олон нийтийн оролцоо, эрх зүйн орчны зөрчилтэй байдал гэсэн хэдэн хэсэгт чиглэгдлээ.

- “Ашигт малтмалын тухай Монгол улсын хууль” нь Монгол улсын Үндсэн хуультай зөрчилддөг гэсэн шүүмжлэлийг ИНБ, эрдэмтэн судлаачид хийж, Энэхүү хуулийг Үндсэн хуультай нийцүүлэн өөрчлөхийг УИХ-д санал болгожээ.
- “Оюу толгойн хөрөнгө оруулалтын гэрээ”-ний төсөл, түүнийг хэлэлцэх явц нь эхнээсээ олон нийт, эрдэмтэн судлаачид, мэргэжилтнүүд, ИНБ-д хаалттай /Зарим тохиолдолд УИХ, УИХ-ын гишүүдэд ч хаалттай гэж үзсэн эх сурвалж байв/, Засгийн газрын томилсон ажлын хэсгийн хүрээнд хийгдсэн нь “хуурамч гэрээ”, “Монгол улсад хохирол учруулах гэрээ”, “Гарын үсэг зурсан гэрээний эх хувь олдохгүй байна”, “УИХ-ын гишүүд авилга авсан” гэх зэрэг маш их хардлага сэрдлэгийг нийгэмд төрүүлжээ.
- “Оюу толгой” ордыг ашиглах үйл явц, түүний хөрөнгө оруулалт, ялангуяа хөрөнгө оруулагчийг сонгох үйл явц олон жил /5-6 жил/ үргэлжилж, энэ хооронд Ашигт малтмалын тухай Монгол улсын хууль”-д хэд хэдэн зарчмын өөрчлөлт /лиценз олгох, эзэмших хувь, эзэмших хугацаа/ хийсэн нь олон нийт, эрдэмтэн судлаачид, мэргэжилтнүүд, ИНБ-д ихээхэн хардлага төрүүлж, Засгийн газар, Хөрөнгө оруулагч хоёр гэрээг гарын үсэг зурж, ёсчилсон ч өнөөг хүртэл “УИХ гэрээг татан авч нийтээр дахин хэлэлцүүлэх, эрх зүйн орчин зөрчилтэй байхад ганц компанийн эрх ашигт нийцүүлэн Монгол улсад хохиролтой гэрээ байгуулж буйг эсэргүүцэж байна”, “УИХ гэрээг цуцлах ёстой”, “Гэрээний тодорхой асуудлаархи худлаа мэдээлэл, эрх бүхий субъектийн талаархи маргаантай асуудал зэргээс шалтгаалан Монгол улсад хохиролтой хүчин төгөлдөр бус гэрээ байгуулагдсан”, “Монгол улсад ашиггүй тул асуудлыг хойшлуулж ашигтай нөхцөл байдал бүрдсэн үед ордыг ашиглах” гэсэн санал шүүмжлэл ИНБ, эрдэмтэн судлаачид, иргэд, зарим тохиолдолд УИХ-ын зарим гишүүдийн зүгээс ч гарсаар байна.
- УИХ “Оюу толгойн хөрөнгө оруулалтын гэрээ”-г байгуулах эрх, байгуулахдаа юуг анхаарах тухай зарчмын үүргүүдийг тогтоолоор Засгийн газарт өгсөн ч тогтоолын зарим заалт нь өнөөдөр хүчин төгөлдөр үйлчилж буй зарим хуулийн заалттай зөрчилдөж байсан нь хууль тогтоох болон гүйцэтгэх байгууллагын хооронд маргаан үүсэх нөхцлийг бүрдүүлсэн байна. Ашигт малтмалын тухай Монгол улсын хуулийн 5.5-д “Улсын төсвийн оролцоогүйгээр эрэл хайгуул хийж нөөцийг нь тогтоосон сратегийн ач холбогдол бүхий ашигт малтмалын ордыг эзэмшигчийн тухайн ордод оруулсан хөрөнгийн 34 хүртэлх хувьтай тэнцэх хувьцааг төр эзэмшиж болох бөгөөд уг хэмжээг төрөөс оруулах хөрөнгө оруулалтын хэмжээг харгалзан орд ашиглах гэрээгээр тодорхойлно” хэмээн заажээ. УИХ-ын 2009 оны 07 сарын 16-ны өдрийн 57-р тогтоолд “Оюу толгой ордын тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчийн хувьцааны төрийн эзэмшлийн доод хэмжээг 34 хувиар тогтоосугай”, УИХ-ын 2008 оны 40 дүгээр тогтоолын 2-р хавсралтад “Монголын талын эзэмшлийн 34 хувиас эхэлж, анхны хөрөнгө оруулалтаа нөхсөний дараа 50 хувь болгох асуудлыг гэрээнд тусгах хувилбар”-ыг үндсэн зарчим, удирдлага болгох тухай ЗГ-т үүрэг өгч, улмаар Засгийн газар “Оюу толгойн хөрөнгө оруулалтын гэрээ”-ний 1.6, 1.8-д “...Төр нь Хөрөнгө оруулагчийн энгийн хувьцааны 34 /гучин дөрөв/ хувийг өмчлөх” хэмээн заасан нь Гэрээ төрийн өмчлөлийн хувьд Ашигт

малтмалын хууль болон УИХ-ын тогтоол зөрчөөгүй байна гэсэн дүгнэлтэд хүргэж байна. УИХ-ын 40, 57-р тогтоолын агуулгыг зарим хэвлэл УИХ “34 гэсэн тоог эхлэх цэг болгоод цааш нь 50 хувь болго гэсэн хууль дээгүүр алхсан гэрээ хийх үүргийг УИХ нь ЗГ-таа өглөө”¹⁰¹ хэмээн мэдээлжээ. Энэ нь УИХ хууль дээгүүр алхсан гэж үзэх үндэслэлгүй бөгөөд “УИХ-ын тогтоолоор татварын хөнгөлөлт үзүүлэхгүй, нөгөөтэйгүүр 34 хувиа ав гэсэн чиглэл хоёр талд асуудлын хүрээг өргөжүүлж байгаа учраас хэлэлцээр амаргүй байна”¹⁰², “Зохицуулалтын хувьд хүндрэлтэй байна. Учир нь анх гэрээг хууль хэлбэрээр батална гэж байсан. Гэтэл гэрээнд “хуульд зааснаас өөр зохицуулалт хийж болно” гэсэн цөөнгүй зүйл байсан. Одоо бүгдийг нь хуульд нийцүүлэн хийх ёстой учир хэлэлцээрийн явцад нэлээд хүндрэл гарч байна. Уг төслийг бүхэлд нь загвар дээр үндэслэн хийж байгаа. Тиймээс ямар нэгэн татвар нэмэгдэх, хасагдахтай холбогдсон зохицуулалт хийх шаардлагатай болж байна”¹⁰³ гэсэн ч ЗГ үүргээ биелүүлжээ.

- Гэрээг байгуулах явцад Засгийн газарт 1-рт, одоо байгаа хуульдаа нийцүүлж бүгдийг нь өөрчлөх, 2-рт, тодорхой хуулиудад нэмэлт оруулах гэсэн асуудал тулгарсан¹⁰⁴ нь ашигт малтмал ашиглах, ялангуяа стратегийн орд ашиглахтай холбогдсон эрх зүйн асуудлыг нэг мөр болгох шаардлагатайг харуулж байна.
- Гэрээнд татварын олон төрлийг тогтворжуулсан болон ашигт малтмалыг боловсруулах үйлдвэр барих эцсийн зорилго бүхий Гэнэтийн ашгийн татварын талаархи хуулийг хэрэгсэхгүй болгосон нь нийгмийн санаа бодлыг хоёр туйлд аваачжээ. Нэг хэсэг нь /энд төлөөлөв/ Үндэсний хөгжил, шинэтгэлийн хорооны дарга Ч.Хашчулуун “Уул уурхайн компаниудын нэг нь ч 68%-ийн татварыг дэмжээгүй. Энэ татвар бий болсноор олон улсын зах зээлд тухайн салбарын нэр хүнд буурсан. Хэдийгээр төсвийн орлогыг нэмэгдүүлсэн ч тухайн салбарыг хөгжихөд саад болсон” гэж байхад нөгөө хэсэг нь УИХ-ын гишүүн С.Бямбацогт “Гэнэтийн ашгийн татвараа авч эх орондоо эцсийн бүтээгдэхүүн боловсруулах ёстой. Гэнэтийн ашгийн татвар нь ашигт малтмалын үнэ өндөр байхад ахиу, унасан үед бага гэх зэргээр уян хатан байх боломжтой” зэргээр үзэж байна. Иймд татварын орчныг сайтар судалж, түүнийг аливаа нэг гэрээг дагаж өөрчлөх бус, гэрээ нь хуулийн дагуу хийгддэг байх эрх зүйн орчинг бүрдүүлэх нь хөрөнгө оруулагч төдийгүй улсын эдийн засагт хэрэгтэй юм.
- Засгийн газар “Оюу толгойн хөрөнгө оруулалтын гэрээ”-г байгуулж, хөрөнгө оруулагчтай гарын үсэг зурахдаа ТЭЗҮ-ийг урьдчилан хэлэлцэж шийдвэрлээгүй нь “Ашигт малтмалын тухай Монгол улсын хууль”-ийн Хөрөнгө оруулагчтай гэрээ байгуулахдаа хавсаргах баримт бичиг буюу 30.1.1-д заасан “Эхний 5 жилд оруулах хөрөнгийн хэмжээ, хугацаа, үйлдвэрийн хүчин чадал, бүтээгдэхүүний нэр төрөл, орд ашиглах арга, технологийн талаархи мэдээлэл, техник эдийн засгийн үндэслэл /ТЭЗҮ/” гэсэн заалтыг зөрчсөн үйлдэл болжээ. Өөрөөр хэлбэл, ТЭЗҮ-г хэлэлцэн баталж байж хөрөнгө оруулагчтай гэрээ байгуулах үйл явц зөрчигджээ.

¹⁰¹ “Оюутолгойн гэрээний төсөлд баримтлах зарим чиглэл өгчээ”. “Өнөөдөр” сонин. №18. 2009.08.01.

¹⁰² Д.Зоригт “Хэлэлцээр амаргүй байгаа ч үр дүнд хүрэх талаар бүх алхмыг хийнэ”. “Үнэн”. №148. 2009.07.30

¹⁰³ “Оюутолгойн гэрээний төсөлд баримтлах зарим чиглэл өгчээ”. “Өнөөдөр” сонин. №18. 2009.08.01.

¹⁰⁴ Мөн тэнд

- Орд ашиглах техник эдийн засгийн үндэслэл /ТЭЗҮ/-ийн талаархи шүүмжлэл их гарч байна. Шалтгаан нь “ТЭЗҮ гишүүдийн гар дээр ирээгүй. Гар дээр ирсэн бол хэлэлцэхэд илүү дөхөм байна”¹⁰⁵, “ТЭЗҮ-ийг хянаж батлаагүй байж гэрээ байгуулсан нь Ашигт малтмалын тухай хууль”-ийн тодорхой зүйл заалтыг зөрчсөн” гэсэн шүүмжлэл их гарч байна. Нэг ёсондоо хууль зөрчиж гэрээ байгуулсан гэх үндэслэлийн нэг нь ТЭЗҮ болж байна.
- Хөрөнгө оруулалтын хэмжээтэй холбоотой мэдээлэл олон янз, түүнийгээ дагаад шүүмжлэл, эсэргүүцэл маш их байна. “Хөрөнгө оруулалтын гэрээ анх орж ирэхдээ Оюу толгойн баялгийн нөөц улсын комисст бүртгэгдээгүй, батлагдаагүй байсан. Оюу толгойд хэдий хэрийн нөөц байна, хэдий хэмжээний хөрөнгө оруулалт шаардлагатай, хэр зэрэг ашигтай байх зэрэг нарийн тоо байхгүй. Ийм тоо баримтгүйгээр гэрээ хийсэн”¹⁰⁶ зэрэг шүүмжлэл УИХ-ын гишүүдээс зүгээс их гарчээ.
- Гэрээ батлагдсаны дараа ордын олборлох нийт зэсийн хэмжээний талаархи зөрүүтэй мэдээллүүд олон нийт, ИНБ-ын дунд төдийгүй УИХ-ын гишүүдийн дунд гарч байна. “Зууны мэдээ” зэрэг сонин “Гэрээ хүчин төгөлдөр бус. Ордыг сорчлон ашиглах гэж байна”, “Монгол улс ордын 17 хувийг эзэмшихээр болсон” хэмээсэн бол “Оюутолгойн ордын 45 сая тн зэсийн хэмжээ 19 сая тн болтлоо буурсан. Эрдэс баялгийн мэргэжлийн зөвлөлөөр хэлэлцүүлээд 45 сая тн зэсийн 25.3 саяыг нь үр ашигтай гэж үзсэн. Гэрээг батлах үед 42 сая тн олборлоно гэж ярьж байсан яв”¹⁰⁷ гэсэн эргэлзээ УИХ дотор гарсан байна. Энэ нь УИХ мэдээллээр дутуу хангагдсаны баримт гэж үзэж болно.

Дээрх дүгнэлтүүдийг нэгтгэхэд, Монгол улсын төр стратегийн ач холбогдолтой ордуудаа ашиглах бодлогод нухацтай хандаж, эрх зүйн орчноо улам боловсронгуй болгох шаардлагатай байна. “Ер нь стратегийн ордуудад ямар зарчмаар хандахыг томъёолж өгөх ёстой. Төрийн оролцоо ахиу байх, татварын болон бусад хөнгөлөлт үзүүлээд байх эсэхийг шийдэж өгөх нь зүйтэй. Энэ бүхнийг Ашигт малтмалын хуулиар баталгаажуулахыг ч үгүйсгэхгүй. Стратегийн ордуудаа ашиглах дараалал тогтоох ёстой”¹⁰⁸ юм байна.

3.1. Санал, зөвлөмж:

Энд хэвлэлийн нийтлэл мэдээлэлд олон давтагдсан, ИНБ, эрдэмтэн судлаачид, мэргэжилтэн, УИХ-ын гишүүдийн дунд маргаан дэгдээж, тэр чинээгээрээ нийгмийн анхааралд өртсөн хэд хэдэн асуудлаархи зөрүүтэй санал, зөвлөмжийг багцлан оруулав.

а/ Ашигт малтмалын ордын төрийн эзэмшлийн хувь

- Монголын төр Ашигт малтмалын ордоос төрийн эзэмших хувийг 50 ба түүнээс дээш болгох, эрх зүйн орчныг өөрчлөх;
- Уул уурхайн оронд тухайн улс өндөр хувь эзэмшээд байх нь оновчтой бодлого бус. Тэр хэмжээгээр хөрөнгө оруулалтын эрсдэл, зардлыг даана. Эрсдлийг аль болох хөрөнгө оруулагчдад ногдуулаад улс өөрөө баталгаатай хэсгээ авах;

¹⁰⁵ УИХ-ын гишүүн Р.Раш. “Үнэн” сонин.

¹⁰⁶ УИХ-ын гишүүн Д.Балдан-Очир. “Үнэн” сонин

¹⁰⁷ УИХ-ын гишүүн Ж.Ганбямба. “Үндэсний шуудан” сонин

¹⁰⁸ УИХ-ын дарга Д.Дэмбэрэл. “Өнөөдөр” сонин. №199. 2009.08.31

- Үндэсний компаниуд корпораци байгуулж, өөрсдөө давуу эрхтэй хувьцаа эзэмших эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх;
- Уул уурхайн баялгийг үнэлдэг олон улсын туршлагыг судалсны үндсэн дээр ашигт малтмалын ордоо үнэлүүлж, Монгол улс хувь эзэмших боломжийг бүрдүүлэх эрх зүйн орчинг бий болгох

б/ Гэрээний хэлбэр

- Хөрөнгө оруулагч тал хөрөнгөө оруулаад, эрсдлээ өөрсдөө хүлээх, орлогынхоо дийлэнх хэсгийг Монгол улсад өгөх зарчмаар ажиллахын тулд гэрээг Бүтээгдэхүүн хуваах зарчмаар хийж, олборлох бүтээгдхүүний 70 хувийг Монгол улс авах;
- Олон улсын практикт төрийн өмч болох ашигт малтмалыг эзэмших ашиглах, захиран зарцуулах гэрээний эрх зүйн хэлбэр болох Концессын гэрээ хийх;

в/ Хувьцааг арилжаалах

- “Ашигт малтмалын ордыг ашиглаж байгаа компани нийт хувьцааныхаа 10 хувийг Монголын хөрөнгийн биржээр арилжаалах” гэсэн хуулийн заалтыг хэрэгжүүлэх;
- Монголчууд Канадад бүртгэлтэй Айвенхоу Майнз Инк компанийн хувьцаанаас бусад хөрөнгийн биржээр дамжуулан худалдан авах, эсвэл цаашдаа МХБ-д давхар листингээр бүртгүүлэх ажлыг зохион байгуулан ард олон нийтээрээ хувьцааг нь худалдан авах;
- Айвенхоу Майнз Инк компанийг Монголын хөрөнгийн биржид давхар бүртгэлтэй болгох;

г/. Орд ашиглах гэрээний хугацаа

- Гэрээ байгуулах хугацааг 15 жил болгож, тав таван жилээр үр дүнг нь тооцох;
- 30 жилийн хугацаатай байгуулахын оронд нөөцийн тодорхой хувийг ашигласны дараа гэрээг шинэчлэх;
- Монгол улс хугацаанаас хамаарахгүйгээр 15-20 жилийн дараа эзэмших хувиа өсгөх боломжтой байх орчинг бүрдүүлэх;

д/ Татварын орчин

1. Зарим барааны үнийн өсөлтийн татвар

- Хүчингүй болгохгүйгээр хувь хэмжээг бууруулах;
- Гэнэтийн ашгийн татвар төлөх боломжгүй гэдгийг эдийн засгийн тооцоогоор харуулах;
- Татварыг авч эцсийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх үйлвэр байгуулах;
- Хүчингүй болгох;
- Гэнэтийн ашгийн татвар нь гадаадын хөрөнгө оруулалтыг үргээж, МУ-ын эдийн засгийн шинэчлэл хөгжлийг хойш татаж болзошгүйг анхаарах;

2. Бусад татвар

- Хөрөнгө оруулагчдад татварын хөнгөлөлт чөлөөлөлт үзүүлэхгүйгээр татварын орчинг тогтвортой байлгах зарчим баримтлах;
- Татвараа шударгаар төл, байгаль орчноо нөхөн сэргээх гэсэн уул уурхайн бизнесийн сонгодог зарчмыг баримтлах;
- Шаталсан татвараа төл, олборлоод баяжмал болгон, түүнийгээ Монгол улсад өгөх ёстой гэсэн заалттай гэрээ байгуулах;
- ХОТ-ын хөнгөлөлтийг төслийн эхний үе шатанд, харин НӨАТ-ын буцаан авалтыг төслийн үргэлжлэх хугацааны турш эдлэх боломжтойг анхаарах;
- Гэрээ байгуулсны дараа татварын хуулиараа дамжуулан хяналт тавих тул татварын системээ шинэчлэх, татвараа зөв авах;
- Эрх зүйн орчны зөрчилтэй байдал нь Монгол улсад хохиролтой гэрээг байгуулах суурь болж байгаа тул Ашигт малтмалын тухай хуулийн 61-р зүйлд хөрөнгө оруулагч татварын таатай орчин эдлэх тухай Татварын хуульд байх заалтыг зургаан зүйлээр оруулсныг эргэн үзэж, хүчингүй болгох

е/. Ус ашиглалт

- Оюутолгойг онцлохгүйгээр өнөө мөрдөж буй Усны хуулийн дагуу 20 жилээр гэрээ хийх;
- Усны тухай хуулийн өөрчлөлтийг хүчингүй болгож шинэчлэх;
- Ордыг ашиглахад усны нөөц хүрэлцээтэй эсэх талаархи үнэлгээнд олон улсын шинжээчдийг оролцуулах;
- Гүний устай холбоотой байгаль орчны нөлөөллийг судлах;
- Үйлдвэрийнхээ ашигласан усыг цэвэршүүлээд хэрэглэх;
- Монгол улсын усны байгууллагууд дүгнэлт гаргуулж байх;

ё/ Зэс хайлуулах үйлдвэр

- Зэс хайлуулах үйлдвэрийг Монгол улс дангаараа эсвэл өндөр технологи бүхий гадныхантай хамтран байгуулах;
- Оюутолгойн зэсийн баяжмал доторх алт, мөнгийг олон улсын практикт байдаг нэвтэрсэн Толлингийн хэлэлцээрээр хайлуулах үйлдвэрээс алт зэсээ хайлшаар нь эргүүлэн авч Монгол банкинд тушаах ашигтай хувилбарыг гэрээний төсөлд тусгах;

ж/ Техник эдийн засгийн үндэслэл

- ТЭЗҮ-д нарийвчилсэн шинжилгээг хийх шинжээчдийн багт үндэсний шинжээчдийг оруулах;
- Уул уурхайн чиглэлээр олон жил ажилласан чадварлаг мэргэжилтнүүдээр баг бүрдүүлэн яаманд судалгааны институт бий болгох;
- Үйлдвэрийн оновчтой бүтэц, байгуулах хэлбэр, хүчин чадлыг зөв тодорхойлсны дараа орд ашиглах гэрээг байгуулах /зөвхөн үйлдвэрийн хөрөнгө оруулалт нь 2.5-2.7 тэрбум ам.доллороос хэтрэхгүй байх, гадаад дэд бүтцийг оруулбал 5 тэрбумаас хэтрэхгүй байх. Үйлдвэрийн үйл

ажиллагаа жигдэрсэн үед төсөвт орох ашиг жилд доод тал нь 400-500 сая доллароос дээш байх нөхцлүүдэд л ордыг ашиглах/;

з/ Аудит, хяналт

- Хөрөнгө оруулалтын болон хайгуулын зардалд төрийн аудит хийлгэж, бодит зардлыг тогтоох;
- Хөрөнгө оруулалтын хэмжээнд олон улсын аудит хийлгэх;
- Шинжээчдийн баг хянах;
- Гадаадын хуулийн компани хөлсөлж, гэрээний Англи хувилбарыг хянуулах;
- Гэрээнд маргаан гарвал Монгол улсын шүүх асуудлыг шийддэг байх ёстой;
- Төсөл хэрэгжиж эхэлмэгц хяналтыг зэрэгцүүлж тавих;

и/. Төлөөлөн Удирдах Зөвлөл /ТУЗ/

- Хувь нийлүүлэгчдийн гэрээнд ТУЗ-ийн 3/2 нь шийдвэр гаргах эрхтэй гэснийг хасах. Энэ нь төрөөс давсан эрхтэй заалт бөгөөд, түүнийг төрийн бодлогын хэмжээнд зөвшилцөх тухай өөрчилж төрийн бодлогын хэмжээнд зөвшилцөх тухай заалт оруулах;
- Монголын талаас 3, хөрөнгө оруулагч талаас 6 хүн байхаар заасныг өөрчилж 4:5 харьцаатай болгох;
- ТУЗ-д Монголын талаас төлөөлөх хүнийг 6 болгох, гишүүдийг өндөр шалгуураар авах, гишүүд улс төрөөс ангид буюу улс төрч бус хүмүүс байх;

к/ Олон нийтийн оролцоо, ил тод, нээлттэй байдал

- Гэрээний төслийн холбогдох зүйл заалтууд дээр иргэний хөдөлгөөнүүд, эрдэмтэн мэргэдийн санал, зөвлөмжийг авах, тусгах;
- Олон нийтийн нээлттэй хэлэлцүүлэг зохион байгуулах;
- Гэрээ байгуулах үйл явцын мэдээллийг олон нийтэд нээлттэй байлгах;
- Олон нийтийг байнга мэдээллээр хангах зэрэг болно.